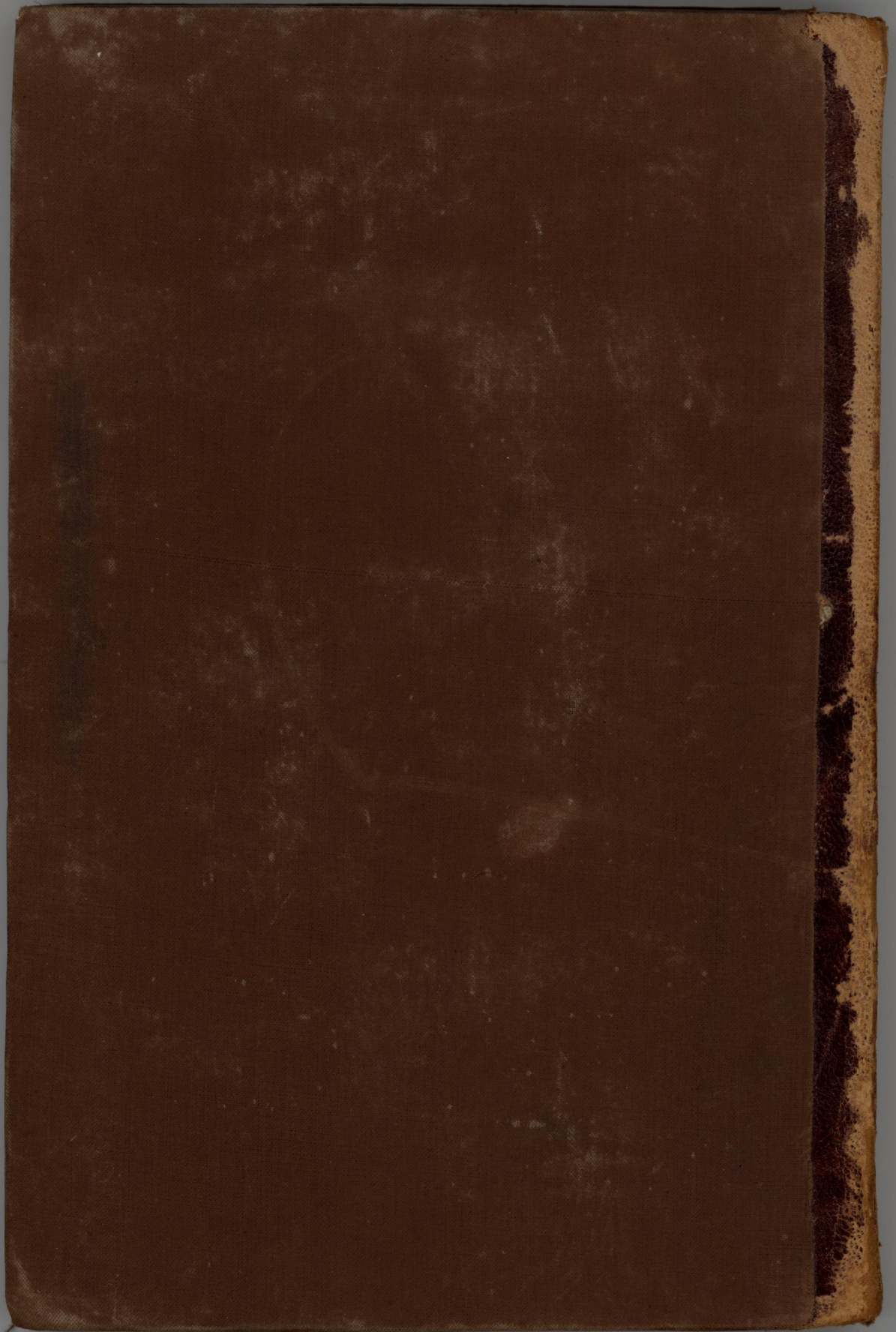

PK-2

K-107

1861 N7

16166/2

MASSACHUSETTS

STATE ARCHIVES

RECORDS OF THE

LEGISLATURE

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

1861

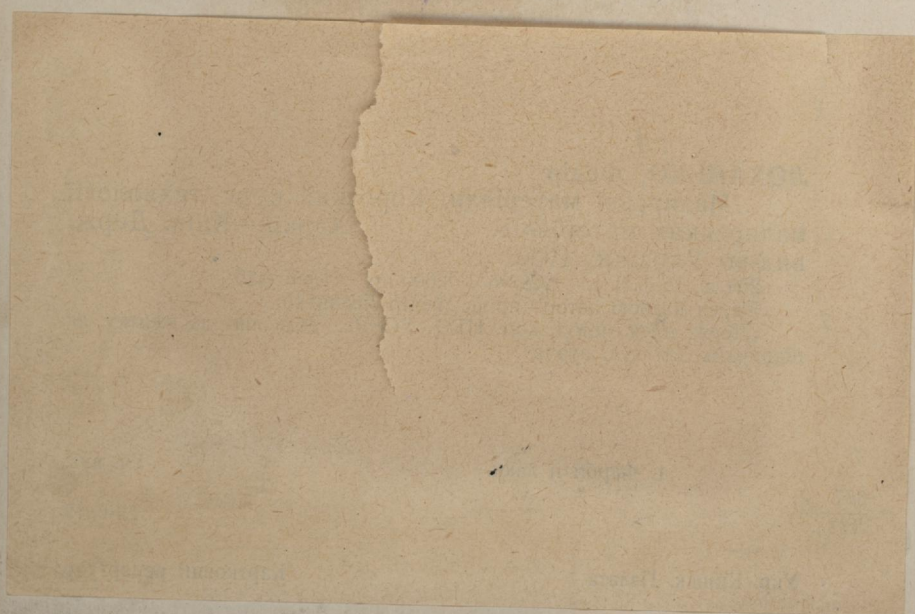
1861

1861

1861

1861

1861

К 107

ОСНОВА

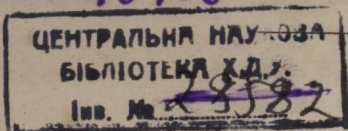
ЮЖНО-РУССКІЙ ЛИТЕРАТУРНО-УЧЕНЫЙ

ВѢСТНИКЪ

«Добра хочу братья и Русскѣй Земли.»
Владиміръ Мономахъ.

1861

ПОЛЬ.

790/700

С.-ПЕТЕРБУРГЪ

ВЪ ТИПОГРАФИИ Н. ТИЕЛЕНА И КОМП.

2007

ОСНОВА

ОБЩЕСТВЕННАЯ ПЕЧАТЬ

ВЕСТНИК

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. С. Петербургъ, Августа 9 дня, 1861 года.

Ценсоръ Ст. Лебедевъ.

1861

10.11

ПЕЧАТЬ

10100
ЦЕНСУРНЫЙ КОМИТЕТЪ
С. ПЕТЕРБУРГА
1861

790/200

С. ПЕТЕРБУРГЪ

ВЪ УПОКОЯВШЕЯСЯ ПЕЧАТИ И КОПИИ

КОБЗАРЬ.

XXIV.

Ой чого ти почорніло,
Зеленее поле?
—Почорніло я відъ крѣви
За вольную волю.
Кругъ містѣчка Берестечка,
На чотирі милі,
Менѣ славні Запорѣжці
Своїмъ трѣпомъ вѣрили.
Та ще менѣ гайворони
Укрили съ півночі...
Клюють очі козацькіі,
А трѣпу—не хочуть.
Почорніло я зелене
Та за вашу волю...
Я зновъ буду зеленіти,
А ви вже ніколи
Не вернетесь на волю...
Будете орати
Менѣ стіха, та брючи
Дблю проклинати...

XXV.

Якъ би мині, мамо, намісто,
 То пішла бъ я завтра на місто, —
 А на місті, мамо, на місті—
 Тамъ музика грає троїста;
 А дівчата зъ парубками
 Кохаютьця... Мамо! мамо!
 Безталанна я!

Ой пійдү я Богу помолюся,
 Та пійдү я у найми наймүся,
 Та куплю я, мамо, черевіки,
 Та наймү я троїсти музики:
 Нехай люде не здивують,
 Якъ я, мамо, потанцюю...
 Дóленько моя!

Не дай мині вікъ дівувати,
 Кóси мої плесті-заплітати,
 Бровенята дóма зносити,
 Вь самотині віку дожити....
 А поки я заробляю—
 Чóрні брови полиняють...
 Безталанна я!

XXVI.

✓ Ой умеръ старий батько
 И старенькая мати,
 Та нема кому щирої
 Тії радоньки дати...
 Щó мині на світі
 Сирóті робити:
 Чи йти вь люде жити,
 Чи дóма журитись?
 Ой пійдү я вь гай зелений
 Посажу я руту:
 Якъ що зійде моя рута,
 Остануся тутá;

Прійде мїлий въ мою хату

Хазяїновати;

А якъ же ні—то я пійдѹ

Добленьки шукати...

Посходила тая рѹта,

Въ гаї зеленіє...

А дївчина сиротїна

У паймахъ марїє!

XXVII.

✓ На городі коло броду

Барвінокъ не сходить;

Чомусь дївчина до броду

По вѹду не ходить.

На городі коло тїну

Сѹхне на тичїні

Хмїль зелений; не виходить

Дївчина зъ хатїни.

На городі коло броду

Верба похилилась;

Зажурилась чорнобрива —

Тїжко зажурилась.

Плече—плече та рїдає,

Якъ рїбонька бьєтця..

А надъ нею, молодю,

Поганецъ смїєтця.

Т. Шевченко.

ЛИСТЪ ОСНОВЬЯНЕНКА ДО ШЕВЧЕНКА (1)

23 октябрія (18) 40 г. Основа.

Десь, я думаю, ни зь однимъ чоловікомъ и ни зь якимъ письмомъ не було того, що міні було зь вами, мій коханий пане, Тарасъ Григорьевичъ. Щось дуже не просто почалося и до чого-то воно дійдеться—побачимо. А почалося и зь почину, що васъ я кріпко улюбивъ, знайшовши таке мнякесеньке серденькò и душу чисту, мовъ хрусталь. Улюбивъ, кажу вамъ, та не знаю —кого, и хто винъ и де винъ, и якъ ёго назвати? Хтось такий—а люблю кріпко; хочъ би и у вічи побачивъ, то не пизнавъ би, бо зь роду не бачивъ и не знаю, хто такий йе. Ось слухайте, батечку, якъ насъ зь самого першу зводило докупы.

Сидимо мы у двохъ зь моєю жиночкою, та де-объ-чимъ ба-вікаємо, ажъ ось и примчали намъ книжокъ, знаєте—тихъ, которими насъ, дурныкивъ, обдурюють,—грошики попереду злуплять, та й пишуть и дрюкують московську нісе-пітницю, якъ яка *разляпушка* вбивалася объ своєму бахурові, або якъ який живжыкъ одурывъ джиджигилясту панянку, що боялася и на людей дивитись, а тутъ.... треба колиску дбати... Отъ таке усе пишуть, звісно Москаль: винъ по своїй вірі такъ и пише. От-такихъ-то книжокъ намъ нанесли, а тутъ и письмечко.... не видгадаю видъ кого. Я узявъ, та гарненько и розпечатавъ... Господи милостивій! сежъ по-нашому!... Читаю.... ну, ну! Сміємося зь жинкою, якъ у васъ тамъ поводилося зь панею, що усе каже: *pardon*.... а далі якъ почали вірши читати.... такъ—ну!... Бодай вы мене не злюбили, коли брешу: волобсья въ мене на голові, що вже ёго и не багацько, та и те навстопужилося, а била сердца такъ щось и щемить,

(1) Напечатано съ подлинника, буква въ букву.

у вочахъ зеленіє.... Дивлюсь.... жиночка моя хусточкою очіці втира.... «От-се такъ;» кажу: «хтось мудро написавъ и живо усю правду записавъ... хтожъ такий?... *Перебендя*... Вгадуй-же ёго, що и хто воно таке е... не знаємо». Послали до мого брата, що край насъ живеть, и що то за чоловікъ: бувавъ не тільки у Москві, у Києві, та у самому Петенбурсі бувавъ, и зайцівъ добре стрія, та й лисця не попадайся,—такъ и вишварить; такъ и той прочитавши, поплямкавъ, та й сказавъ: «хто такий писавъ—не звісно, а дуже розумно написано».

Нуте. Що жъ намъ робити? якъ до «Перебенді» звістку подати, що ёго думка пала намъ на душу и такъ полискотала їй, мовъ чорнява дівчина, зъ карими дічцями, біленькими пальчиками пошурудурила за шією. Якъ обизватись? куди? черезъ кого?—От-такъ сумуємо, а думкою вашою частенько потішаємося—.... Ажъ ось, у одній книжці читаємо звістку, що, каже, є написаний *Кобзарь*, отъ зъ такими думами и піснями, та и записавъ одну.... а мы зъ жинкою такъ и вдарились объ поли и кажемо: «се Перебендя, непременно Перебендя!» Ну, теперъ знаємо, що записавъ сіи думки панъ *Шевченко*,—та хто винъ?, та де винъ?, якъ до нёго видизватись? Не вжежъ зробити якъ Евгеній Павловичъ (¹) зробивъ, що написавъ: *Грицьку Основ'яненку*, та такъ и пустивъ. Такъ добре жъ, що поштарі наши уторонали—дє мене знайти; а у васъ, кажуть, городъ, троха чи не билшъ и самихъ Кобеляківъ и вулицъ билше: дєжъ тамъ знайти безъ именинъ? От-такъ и розсуждаємо и думаємо написати до пана *Шевченка*, та й послати у журналъ якій-небудь. Такъ щожъ бо? Треба написати по-нашому, а москаль, що журналъ конпонує, законилить губу, та й не зхоче друковати. Не приходится. А, головонька бідна! Такъ собі сумуємо и таки піджидаємо, чи не озоветься самъ панъ Шевченко до насъ... и усе ждемо, не знаючи що робити.... Ажъ гулькь! тільки-що позавчора несуть зъ пошти письмо и книжечку. А письмо пише Петръ Ивановичъ Мартосъ, та й пише слово у слово такъ: «Посылаю Кобзаря, сочиненіе *такого-то*. Оно было поручено авторомъ одному изъ его товарищей, ѣхавшему въ Малороссію, для доставленія вамъ (*мнѣ бы то*); но какъ онъ ѣхалъ не черезъ Харьковъ, то книга поступила ко мнѣ (*къ г. Мартосу*); при книгѣ

(¹) Гребінка.

было и письмо къ вамъ (ко мнѣ) отъ автора, но оно затеряно его товарищемъ.»

От-така-то кумедія лучилася зъ вашими письмами!

А книжку, якъ розгорнувъ, — дивлюсь—*Кобзарь*, та вже дуже вычитанный. Дарма! я ёго притупивъ до сердца, бо дуже шаную васъ, и ваши думки кріпко лягають на душу. А що *Катерина*, такъ такъ-що Катерина! Гарно, батечку, гарно! Билшъ не вмію сказати. От-такъ-то москалики-военни обдурюють нашихъ дівчатокъ! Списавъ и я *Сердешну Оксану*, отъ точнісінько якъ и ваша *Катерина*. Будете читати якъ панъ Гребинка выдрикуе. Якъ-то мы одно думали про біднихъ дівчатокъ, та про бузовіровихъ москалівъ...

Ні, вже такъ, що ваши думки! Прочитаешъ и по складамъ и по верхамъ, та впять зпершу; а сердце такъ и іока! Щобъ-то, паночку-голубчику, якъ вы е такъ гарно зкладаете вірши, щобъ-то якъ би вы мою *Панну Сотниківну* (въ 3 кн. *Современника* сёго (1840) года) та розказали по-своему, своїми віршами: тогді бъ вона була дуже гарно розказана, и яка була добра, и якъ постраждала. Та ще бъ и змалёвали їи патреть,—бо чую, що вы лучше малюете, чимъ *Борисівскій* иконописецъ, що *Салдата* колісь зписавъ.

Не здивуйте на мое письмо и выбачайте що тутъ ё. Ей, истинно! Видъ сердца я дякую и прошу: утніть ище що. Потіште душу, мовъ топленого масличка злійте на неї, а то, видъ московскихъ побрехенёкъ, щось дуже вже до печиногъ доходить. Вірьте, що шаную васъ дуже и повікъ вамъ щирій на услугу,

Григорій Квитка

або

Основьяненко.

Р. S. Коли ласка ваша буде що написати до мене, то зпишіть и те письмечко, що пропало, коли усе згадаєте. Та ще що припишіть.

ДНЕВНИКЪ Т. ГР. ШЕВЧЕНКА.

Третій отрывокъ.

1 июля.

Сегодня послалъ я съ пароходомъ письмо М. Лазаревскому. Быть можетъ, послѣднее изъ душевной неволи; далъ бы Богъ. Я много виноватъ передъ моимъ неліцемернымъ другомъ. Мнѣ бы слѣдовало отвѣчать на письмо его отъ 2 мая тотчасъ же по полученіи, т. е. 3 іюня; но я, въ ожиданіи радостной вѣсти изъ Оренбурга, которую хотѣлось мнѣ сообщить ему первому, прождалъ напрасно цѣлый мѣсяцъ, и все-таки долженъ былъ ему написать, что я не-свободенъ... и до 20 іюля, а можетъ быть и августа, такой же точно солдатъ, какъ и прежде былъ, съ тою только разницею, что мнѣ позволено нанимать за себя въ караулъ, и почевать на огородахъ,—чѣмъ я и пользуюсь съ благодарностью. До 20 іюля я удалилъ отъ себя возмутительныя помышленія, и наслаждаюсь теперь по утрамъ роскошью совершеннаго уединенія, и даже стаканомъ — правда, не казистаго, но все-таки—чая. Еслибы еще хорошую сигару воткнуть въ лицо, такую напримѣръ, какъ прислалъ мнѣ 25 штукъ мой добрый другъ Л—скій, тогда бы я себя легко могъ вообразить на петербургскомъ праздникѣ. Но это ужъ слишкомъ. А сегодня дѣйствительно въ Петербургѣ праздникъ. Великолѣпный царскій праздникъ! Когда-то давно, въ 1836 году — если не ошибаюсь, я дотогу былъ очарованъ разсказами объ этомъ волшебномъ праздникѣ, что, не спросясь хозяина (я былъ тогда въ ученьи у малара, или, такъ—называемаго, комнатнаго живописца, нѣкоего Ширяева—человѣка грубаго и жестокаго) и пренебрегая послѣдствіями самовольной отлучки (я зналъ навѣрное, что онъ меня не отпуститъ), съ кускомъ чернаго хлѣба, съ полтиною мѣди въ карманѣ и въ тико-

вомъ халатѣ, какой обыкновенно носятъ ученики—ремесленники, убѣжалъ съ работы прямо въ Петергофъ на гулянье. Хорошо, должно быть, я былъ тогда! Странно однакожъ: мнѣ и въ-половину не понравился тогда великолѣпный *Самсонъ* и прочіе фонтаны, и вообще праздникъ, противъ того, что мнѣ объ немъ наговорили. Слишкомъ ли сильно было воспламенено воображеніе разсказами, или, просто, я усталъ и былъ голоденъ. Последнее обстоятельство кажется вѣрнѣе. Да ко всему этому я еще увидѣлъ, въ толпѣ, своего грознаго хозяина съ пышною своею хозяйкой. Это-то последнее обстоятельство въ-конецъ помрачило блескъ и великолѣпіе праздника и я, не дождавшись плюмпинаціи, возвратился вѣнать, совершенно *не дивясь бывшему*. Продѣлка эта сошла съ рукъ благополучно. На другой день нашли меня спящимъ на чердакѣ, и никто и не подозрѣвалъ о моей самовольной отлучкѣ. Правду сказать, я и самъ ее считалъ чѣмъ-то въ родѣ сновидѣнія.

Во второй разъ, въ 1839 г., постигъ я петергофскій праздникъ совершенно при другихъ обстоятельствахъ. Во второй разъ, на Бердовскомъ пароходѣ, сопровождалъ я, въ числѣ любимыхъ учениковъ, Петровскаго и Михайлова, сопровождалъ я своего великаго учителя—Карла Павловича Брюлова. Быстрый переходъ съ чердака грубаго мужика—маляра, въ великолѣпную мастерскую величайшаго живописца нашего вѣка. Самому теперь не вѣрится, а дѣйствительно такъ было. Я—изъ грязнаго чердака, я—ничтожный замарашка—на крыльяхъ перелетѣлъ въ волшебныя залы Академіи Художествъ. Но чѣмъ же я хвалясь? чѣмъ я доказалъ, что я пользовался наставленіями и дружескою довѣренностью величайшаго художника въ мірѣ? Совершенно—ничѣмъ. До его неумѣстной женитьбы и послѣ умѣстнаго развода, я жилъ у него на квартирѣ, или, вѣрнѣе сказать, въ его мастерской. И что же я дѣлалъ? чѣмъ занимался въ этомъ святилищѣ? Странно подумать... я занимался тогда сочиненіями малороссійскихъ стиховъ, которые впоследствии упали такой страшною тяжестью на мою убогую душу. Передъ его дивными произведеніями я задумывался и лелѣялъ въ своемъ сердцѣ своего *співця-кобзаря*, и своихъ кровожадныхъ *гайдамаковъ*. Въ тѣни его изящно-роскошной мастерской, какъ въ знойной дикой степи наддніпровской передо мною мелькали мученическія тѣни нашихъ бѣдныхъ гетмановъ. Передо мной разстилалась степь усеянная курганами. Передо мной красовалась моя прекрасная, моя бѣдная Украина, во всей непорочнои мелан-

холической красотѣ своей... И я задумывался; я не могъ отвести своихъ духовныхъ очей отъ этой родной чарующей прелести. Призвание—и ничего больше.

Странное однакожъ это всемогущее призваніе. Я хорошо зналъ, что живопись—моя будущая профессія, мой насущный хлѣбъ. И вмѣсто того, чтобы изучить ея глубокія таинства, и еще подъ руководствомъ такого учителя, какъ безсмертный Брюловъ, я сочинялъ стихи, за которые мнѣ никто ни гроша не заплатилъ, и которые наконецъ лишили меня свободы, и которые, несмотря на всемогущее человѣческое запрещеніе, я все-таки въ-тихомолку кропаю. И даже подумываю иногда о тисненіи (разумѣется подъ другимъ именемъ) этихъ плаксивыхъ и тощихъ дѣтей своихъ. Право, странно неугомонное призваніе.

Не знаю, получу ли я отъ К—ка здѣсь мнѣніе насчетъ моего послѣдняго чада (Москалева Криница). Я дорожу какъ мнѣніемъ чувствующаго благороднаго человѣка и какъ мнѣніемъ неподдѣльнаго самобытнаго земляка моего. Жаль мнѣ, что я не могу теперь посѣтить его на его раздольной Черноморіи. А какъ бы хотѣлось! Но что дѣлать. Сначала—уплачивается долгъ, потомъ—удовлетворяется голодная нужда, а на остатки — покупается удовольствіе. Такъ по-крайней-мѣрѣ дѣлаютъ порядочные люди. А я и тѣню боюсь быть похожимъ на безолабернаго разгильдяя. Кутнулъ и я на свой пай когда-то. Довольно.

Пора, пора душой смириться!

Надъ жизнью нечего грумиться,

Отвѣдавъ горькаго плода.

Въ прошломъ году получалась-было здѣсь комендантомъ «Библиотека для Чтенія». Бывало, хоть переводъ Курочкина изъ Беранже прочитаешь: все-таки легче станешь. А нынѣ, кромѣ фельетона «Петербургскихъ Вѣдомостей» совершенно ничего нѣтъ современно-литературнаго. Да и за эту тощую современность нужно платить петрушкою и укропомъ. Хоть бы рѣдка скорѣе выростала, а то совѣстно уже стало потчивать стариковъ однимъ и тѣмъ же продуктомъ.

2 июля.

Двѣ случайно сдѣланныя мною вещи такъ удачны, какъ рѣдко удаются произведенія, глубоко обдуманная. Первая вещь—это—сей

журналъ, который, въ эти томительные дни ожиданій, сдѣлался для меня необходимъ, какъ страждущему врачъ. Вторая вещь—это—мѣдный чайникъ, который дѣлается необходимъ для моего журнала, какъ журналъ для меня. Безъ чайника, или безъ чая, я какъ-то лѣнливо бывало принимался за сіе рукодѣлье. Теперь же едва успѣю налить въ стаканъ чай, какъ перо само просится въ руки. Самоваръ—тотъ шипѣніемъ своимъ возбуждаетъ къ дѣятельности: это понятно. Правда, я не имѣлъ случая испытать на себѣ это благотѣльное вліяніе самовара. Но имѣлъ случай существенно убѣдиться въ этомъ волшебномъ вліяніи на другихъ, а именно: Былъ у меня, во время оно, пріятель. Въ 1846 г., судьба столкнула насъ въ Цариградѣ, не въ Отоманской столицѣ, а въ единственномъ трактирѣ города Чернигова. Меня судьба забросила туда по дѣламъ службы, а его по неопределимой любви къ разсѣянности или, какъ онъ выражался, по влеченію сердца. Я зналъ его какъ самаго неистоваго и неистощимаго стихотворца, но не зналъ скрытнаго механизма, которымъ приводилось въ движеніе это неутомимое вдохновеніе, и тогда только, когда поселились мы вмѣстѣ, во избѣжаніе лишннихъ расходовъ во-первыхъ, а во-вторыхъ, чтобы, какъ товарищи по ремеслу, созерцать другъ друга во всѣ минуты дня и ночи,—тогда только узналъ я тайную пружину, двигающую это истинно-неутомимое вдохновеніе. Пружина эта была—шипящій самоваръ. Сначала я не могъ взять въ толкъ, почему мой товарищъ по ремеслу не спросить, когда ему вздумается, стаканъ чая изъ буфета, какъ я это дѣлаю, а непременно велитъ подать самоваръ; но когда я разсмотрѣлъ пріятеля поближе, то оказалось, что онъ собственно не самоваръ велѣлъ подавать, а велѣлъ подавать вдохновеніе, или пружину, приводящую въ движеніе эту таинственную силу. Я прежде удивлялся, откуда и изъ какого источника вытекаютъ у него такіа громадныя стихотворенія, а оказалось, что ларчикъ просто отворялся. —

Мы прожили съ нимъ вмѣстѣ весь великій постъ, и не оказалось въ городѣ не только барышни, дамы, даже старухи, которой бы онъ не написалъ въ альбомѣ не четырехстишіе какое-нибудь (онъ мелочь презиралъ), а полную увѣситую идиллію. Если же альбома не обрѣталось у какой-нибудь очаровательницы, то онъ подносилъ ей просто на шести и болѣе листахъ самое сентиментальное посланіе.

Не помню—кто именно, а какой-то глубокой сердцеѣдецъ, ска-

заль, что вѣрнѣйшій дружбомеръ есть деньги. И онъ сказалъ справедливо. Истинная настоящая дружба, которая высказывается только въ критическихъ трудныхъ случаяхъ, и она даже требуетъ этого холоднаго мѣрила. Самый живой одушевленный языкъ дружбы—это—деньги. И чѣмъ болѣе нужда, тѣмъ дружба искреннѣе, прогоняющая эту голодную вѣдму. Я былъ такъ—счастливъ въ своей, можно сказать, *коловоротной* жизни, что неоднократно вкушалъ отъ плода этого райскаго дерева. И въ настоящее, мнѣ кажется—самое критическое, время, я получаю 75 р. За что? за какое одоление? Мы съ нимъ видѣлись всего два раза. Первый разъ въ Орской крѣпости; второй разъ въ Оренбургѣ. Пошли, Господи, всѣмъ людямъ такую дружбу и такого друга, какъ Лазаревскій. — —

Вѣра безъ дѣлъ мертва есть. Такъ и дружба—безъ существенныхъ доказательствъ—пустое, лукавое слово. Блаженны, стократъ блаженны, друзья, которыхъ жизнь была осынена радужнымъ сіяніемъ улыбающагося счастья и голодная нужда, своимъ желѣзнымъ посохомъ испытанія, ни разу не постучала въ дверь ихъ безкорыстной дружбы. Блаженны! они и въ могилу сойдутъ благословляя другъ друга.

3 июля.

Сегодня во снѣ видѣлъ я Лазаревскаго,—будто бы онъ пріѣхалъ за мною въ укрѣпленіе, и несмотря на мои доводы о невозможности оставить мнѣ укрѣпленіе безъ пропуска, увезъ меня насильно, не позволивъ проститься даже съ М—скимъ. Вскорѣ очутились мы въ какомъ-то русско-татарско-нѣмецкомъ городѣ, въ родѣ Астрахани. И верблюды, и англазированные лошади по улицѣ ходятъ, и фонтаны бьютъ, и кумысъ продаютъ, и папирсная фабрика, и театръ; наконецъ вечеръ, ночь; Лазаревскій скрылся; ищу его, спрашиваю, и просыпаюсь. Проснувшись, я обрадовался, что это только сонъ, и что я, слава Богу, не дезертиръ. А иначе опять бы меня вооружили лѣтъ на десять. Нужно будетъ зайти къ сотнику Чеганову, посмотрѣть въ сонникъ, что значитъ видѣть сонъ: самовольную отлучку?

Сегодня, т. е. 4 июля, когда я, по-обыкновенію, всталъ въ три часа, согрѣлъ свой чайникъ, налилъ стаканъ чая и взялся за перо, начали собираться дождевыя тучки, а черезъ нѣсколько минутъ пошелъ тихій, меланхолическій дождикъ. И я, оставивъ всякое писаніе

и мечтаніе, люблюсь этимъ прекраснымъ и чрезвычайно рѣдкимъ здѣсь явленіемъ. Вѣтеръ изъ Астрахани, т. е. нордъ-вестъ. Можно надѣяться, что дождикъ усилится и продлится за полдень. Какая была бы благодать для этой безводной пустыни!

4 іюля.

Почевалъ на огородѣ, въ комендантской бесѣдкѣ. Это моя теперешняя резиденція. Вскорѣ по пробитіи вечерней зари, пошелъ тихій дождикъ, и поэтому случаю я раньше обыкновеннаго легъ спать. Подъ тихій, гармоническій шумъ падающихъ на крышу бесѣдки капель дождя, я сладко задремалъ, и видѣлъ во снѣ покойника Карла Павловича Брюлова и съ нимъ вмѣстѣ товарища своего Михайлова, сначала въ какой-то огромной галереѣ, въ которой, кромѣ какого-то эскиза Гвидо-Рени, ничего не было, и который Михайловъ собирался копировать. Потомъ перешли мы въ мастерскую, что въ портикѣ, вмѣстѣ съ Карломъ Павловичемъ. Тутъ тоже ничего не было, кромѣ большаго, во всю залу натянутого и загрунтованнаго, полотна, какъ это дѣлается для декораціи, и къ стѣнѣ приклеенной, грубо-раскрашенной, литографіи Калама съ подписью Ріо-Джанейро. Потомъ Карлъ Павловичъ пригласилъ насъ на Лукьяновскій (?) ростбѣкъ, какъ это бывало во времена незабвенныя. Но ударилъ громъ и я проснулся. Пошелъ проливной дождь. Затворивъ окна и двери бесѣдки, я снова уснулъ. Во второй сеансѣ увидѣлъ я, въ Москвѣ, Михаила Семеновича Щепкина, такимъ же свѣжимъ и добрымъ, какъ видѣлъ его въ послѣдній разъ въ 1843 г.; говорили о театрѣ и о литературѣ. Я ему замѣтилъ, почему онъ не продолжаетъ свои *Записки Артиста*, начало которыхъ напечатано въ первой книжкѣ «Современника» за 1847 годъ. На что онъ мнѣ сказалъ, что жизнь его протекала такъ тихо, счастливо, что не о чемъ и писать. Я хотѣлъ ему на это возразить что-то, но мы очутились въ Новопетровскомъ укрѣпленіи, и встрѣтились съ П. А. К—шемъ, собирающимъ какія-то тощія растенія. Я, какъ хозяинъ, захопоталъ объ обѣдѣ, и пошелъ искать полевой спаржи, которой здѣсь и въ поминѣ нѣтъ. Но новый ударъ грома разбудилъ меня и я уже не могъ заснуть.

Съ недавняго времени мнѣ начали представляться во снѣ давно-видѣнные мною милые сердцу предметы и лица. Это, вѣроятно, оттого, что я объ нихъ теперь постоянно думаю. Ложась спать, вчера

я думалъ объ *Осадѣ Пскова* и о *Гензерихѣ*, Брюлова. И я увидѣлъ во снѣ самого ихъ великаго творца. — Довольно! утро послѣ ночной грозы тихое, свѣжее, рѣдкое въ здѣшней знойной пустынѣ утро. И я буду большой тетеря, если проведу его за своимъ журналомъ.

5 июля.

Голинькій — охъ, а за *голинькимъ* — *Богъ*. Изъ моей библіотеки, которую я знаю наизусть всю, и которую уже давно упаковалъ въ ящикъ, не нашлось книги достойной сопутствовать мнѣ въ моемъ радостномъ одинокомъ путешествіи по Волгѣ. Ригельмана *Исторія Донскаго Войска* показалась мнѣ слишкомъ старою спутницей и я упаковалъ ее на самый спудъ. Что же дѣлать безъ книги въ такомъ медленномъ, спокойномъ путешествіи, какъ плаваніе по Волгѣ, отъ Астрахани до Нижняго? Это меня беспокоило. И въ самомъ дѣлѣ, что я буду дѣлать цѣлый мѣсяцъ безъ хоть-какой-нибудь книги? По фортуна — эта гордая повелительница повелителей міра, эта безглазая царица царей — сегодня мой лакей, хуже — Бердичевскій факторъ.

Насладившись прекраснымъ свѣжимъ утромъ на огородѣ, я, въ девятомъ часу, пошелъ въ укрѣпленіе. Мнѣ нужно было взять хлѣба у артельщика и отдать высушить на сухари, для дороги. Прихожу въ ротную канцелярію, смотрю — на столѣ, рядомъ съ образцовыми сапогами, лежатъ три довольно-плотныя книги въ строй поддержанной оберткѣ. Читаю заглавіе — и что же я прочиталъ! *Estetyka, czyli umniectwo piękne, przez Karola Libelta*. Въ казармахъ — эстетика! Чьи это книги? спрашиваю я писаря. — Каптенармуса, унтеръ-офицера Кулиха. — Отыскиваю вышерекомаго унтеръ-офицера Кулиха. И на вопросъ мой, не продастъ ли онъ мнѣ *Umniectwo piękne*, онъ отвѣчалъ, что оно принадлежитъ мнѣ, что Пржевлонскій, уѣзжая изъ Уральска на родину, передалъ ему, Кулиху, эти книги съ тѣмъ, чтобы онъ были переданы мнѣ, и что онъ, Кулихъ, принесъ ихъ съ собою сюда, положилъ въ сейфаузъ и забылъ про ихъ существованіе, и что вчера только онъ попались на глаза, и что онъ очень радъ, что теперь можетъ ихъ препроводить по-принадлежности. Для вящей радости, я послалъ за водкой, а книги положилъ въ свою дорожную торбу.

Видимое, осязательное дѣло услужливой факторши фортуны! И такъ, по милости этой царицы царей, я имѣю въ дорогѣ чтеніе, на которое вовсе не рассчитывалъ. Чтеніе, правда, не совсѣмъ по моему вкусу, но что дѣлать! на безрыбье и ракъ рыба. Несмотря на

мою искреннюю любовь къ прекрасному въ искусствѣ и въ природѣ, я чувствую непреодолимую антипатію къ философійамъ и эстетикамъ, и этимъ чувствомъ я обязанъ сначала Галичу и окончательно — почтеннѣйшему профессору, читавшему намъ когда-то лекціи о теоріи изящныхъ искусствъ, девизомъ которыхъ было: *побольше разсуждать и поменьше критиковать*.

Съ Либельтомъ я немного знакомъ по его «Дѣвѣ Орлеанской» и по его критикѣ и философіи. На первый взглядъ онъ мнѣ показался мистикомъ и непрактикомъ въ искусствѣ. Посмотримъ, что даьше будетъ. Боюсь какъ бы вовсе не раззнакомиться.

6 іюля.

Видѣлъ во снѣ Академію Художествъ. Михайловъ показывалъ мнѣ какую-то неоконченную копію, и потомъ скрылся отъ меня вмѣстѣ съ копіею. Изъ Академіи я вышелъ на Большой Проспектъ, и не доходя церкви Андрея Первозваннаго, встрѣтился съ семействомъ здѣшняго коменданта. И отъ радости — проснулся.

Третьяго-дня, вечеромъ, былъ я случайнымъ зрителемъ, кажется, послѣдней сцены изъ водевиля, подъ названіемъ: *Недошитая Кофта*. Я не хотѣлъ-было вносить въ мой журналъ эту балаганную сцену, но какъ она оказалась важною по своему неожиданному результату, то я и заносу ее со всею пошлюю точностію въ мою неизмѣнную хроніку.

Сіе событіе совершилось 5 числа текущаго мѣсяца. Въ отсутствіе родителя нареченной, жениху пришла благая мысль, — попотчивать свою будущую супругу серенадой со всеми онѣрами. Для этого собралъ онъ изъ 2 ротъ пѣсенниковъ, также со всеми операми — съ бубномъ, тарелками, ложками, треугольникомъ и еще съ какими-то погремушками. И когда былъ прошѣтъ, разумѣется — съ танцами, весь репертуаръ солдатскихъ пѣсенъ, и даже «Послѣ батюшка остался сиротою молодецъ», съ небольшими измѣненіями, — восторженному этой послѣдней пѣсней жениху, которая изображала въ пѣкоторомъ родѣ его собственное положеніе, захотѣлось, чтобы ребята маленько его покачали. Почему же и не такъ. Ребята принялись за дѣло, и — о, судьба-злодѣйка! — въ воротахъ показался комендантъ, протяжное ура вдругъ оборвалось, и вѣрные, неизмѣнные ребята бросили своего отца-командира среди улицы, а сами скрылись гдѣ-кто-могъ. Поло-

женіе жениха, дѣйствительно, критическое, и тѣмъ болѣе критическое, что онъ, безъ нѣжнаго участія своей возлюбленной нареченной, не могъ стать на ноги по случаю безхитростной радости, или, проще, онъ былъ мертвецки-пьянъ.

На другой день рано является отецъ нареченной и просить, на законномъ основаніи, избавить его опозоренную дочь, а равно и все его семейство отъ гнуснаго, безобразнаго пьянницы и жениха. На такое законное требованіе резолюціи еще не послѣдовало.

Каково же быть порядочному и семейному человѣку начальникомъ этого заграничнаго гнѣздилища безграничныхъ мерзостей! Быть судьей и разбирателемъ этихъ безконечныхъ ежедневныхъ гадостей! а онъ, какъ начальникъ, обязанъ пачкаться въ этой вонючей грязи. Незавидная обязанность!

7 іюля.

Видѣлъ я сегодня Москву, не встрѣтилъ никого знакомыхъ и храма Спаса не видалъ. Былъ на Красной площади и Василія Блаженнаго не видалъ. Искалъ въ гостинномъ дворѣ ивановскаго полотна для рубахъ, и не нашелъ. Такъ и проснулся. Проснувшись, я, по-обыкновенію, нагрѣлъ свой чайникъ, положилъ чаю и началъ вытирать стаканъ, какъ является ко мнѣ дядька и объявляетъ мнѣ повелѣніе фельдфебеля—немедленно явиться къ пригонкѣ аммуниціи.—Да ее недавно пригоняли,—говорю я.—Не могу знать-съ: приказано,—отвѣчаетъ.—Итакъ, для воскресенья, не удалось мнѣ чайкомъ побаловать себя. Прихожу въ укрѣпленіе и узнаю, что вчера пришелъ какой-то татаринъ изъ Астрахани съ казеннымъ провіантомъ, и распустилъ слухъ, что въ концѣ августа мѣсяца въ Астрахань ожидаютъ важную особу изъ Петербурга, и что по этому, случаю въ Астрахани, дѣлаются большія приготовленія для встрѣчи. Капитанъ, завѣдующій двумя ротами 1 баталіона, тотчасъ смекнулъ дѣло; и чтобы не ударить въ грязь лицомъ, вчера же, съ помощію писаря П., назначилъ почетный караулъ, въ число котораго по протекціи писаря П., назначенъ и я. Головоломная эта задача была кое-какъ рѣшена къ разсвѣту, а съ восходомъ солнца (несмотря на воскресенье) приказано пригнать аммуницію, и, какъ будетъ готово, вывести людей на смотръ.

Сказано—сдѣлано. Къ 7 часамъ все было готово. Въ полной ам-

муниципалі люди были выведены на полянку, въ томъ числѣ и я; въ 6 часовъ явился самъ капитанъ, и, послѣ привѣтствія, подошелъ прямо ко мнѣ, благосклонно хлопнулъ меня по плечу и сказалъ: «что, братъ, отставка? Нѣтъ, мы еще изъ тебя сдѣлаемъ отличнаго право-фланговаго, а потомъ—и съ Богомъ!» И тутъ же отдалъ приказаніе капральному ефрейтору заняться со мной маршировкой и ружейными приемами часика четыре въ день. Я ужаснулся, услышавъ это благосклонное приказаніе. Вотъ тебѣ безмятежное уединеніе на городъ!..

Тотъ же самый татаринъ, вмѣстѣ съ накладной, привезъ коменданту письмо изъ Астрахани, въ которомъ его увѣдомляютъ, что тамъ получено извѣстіе изъ Петербурга, чтобы важной особы въ Астрахань не ожидали и, слѣдовательно, не трепетали. Комендантъ, узнавши о распоряженіи предупредительнаго капитана К., натянулъ ему носъ и даже погрозилъ ему гауптвахтой, если онъ впередъ осмѣлится тревожить людей безъ его вѣдома. Тѣмъ все и кончилось. И я, какъ ни въ чемъ не бывало, всталъ сегодня, по-обыкновенію въ 3 часа утра, нагрѣлъ свой чайникъ, очинилъ новое перо и занесъ сей невѣроятный казусъ въ мою вѣрную хронику... Господи, настанетъ ли для меня часъ искупленія! Настанутъ ли для меня блаженные дни, когда я буду читать эти грустные правдивыя сказанія, какъ ложный сонъ, какъ небывалую небылицу!

8 іюля.

Сегодня ушла почтовая лодка въ Гурьевъ. Вѣтеръ зюйдъ-вѣстъ. Въ среду или въ четвергъ она должна быть на Стрѣлцкой Косѣ, 13 верстъ отъ Гурьева. Въ субботу получить послѣднюю оренбургскую почту, воскресенье поспрадикуетъ, а въ понедѣльникъ—въ обратный путь. Какъ-разъ черезъ недѣлю, при благополучномъ вѣтрѣ, ее должно ожидать 17 или 18 числа, и никакъ не дальше 20. Неужели она для меня ничего не привезетъ? Не можетъ-быть. Это была бы уже умышленная пытка.

Сегодня же поутру пригласилъ я къ себѣ на огородъ унтер-офицера Кулиха, того самаго, что принесъ мнѣ изъ Уральска *Um-nietwo piękne Libelta*. Разговоръ нашъ, разумѣется, вертѣлся на баталіонѣ и, въ-особенности, на 2 ротѣ, которая два года тому назадъ ушла отсюда и которая теперь сюда возвратилась. И тогда и теперь я въ этой ротѣ. Начиная съ бывшаго тогда командира, мы пере-

брали всю роту по одиначкѣ и наконецъ дошли до рядоваго Скобелева. Этотъ Скобелевъ, несмотря на свое прозваніе, былъ мой землякъ, родомъ Херсонской губерніи, и въ-особенности мнѣ памятенъ по малороссійскимъ пѣснямъ, которыя онъ пѣлъ своимъ молодымъ, мягкимъ теноромъ, удивительно просто и прекрасно. Съ особеннымъ же выраженіемъ онъ пѣлъ пѣсню:

Тече річка невеличка
Зъ вишневого саду.

Я забывалъ, что я въ казармахъ слушаю эту очаровательную пѣсню. Она меня переносила на берега Днѣпра, на волю, на мою милую родину. И я никогда не забуду этого смирнаго, полунагаго бѣдняка, штопающего свою рубаху и уносившаго меня своимъ безыскусственнымъ пѣніемъ такъ-далеко изъ казармы.

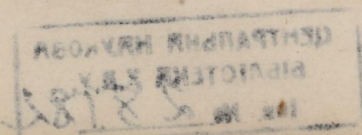
По сложенію своему и по манерамъ, онъ не былъ похожъ на браваго солдата, но онъ пользовался въ ротѣ славою честнаго и смеленаго солдата. И не смотря на смуглое, алаяноватое и оспую изрытое лицо, въ его лицѣ свѣтилась отвага и благородство. И я любилъ его какъ земляка и какъ честнаго человѣка, независимо отъ пѣсень. Онъ былъ, какъ онъ мнѣ говорилъ по-секрету, бѣглый крѣпостной крестьянинъ, попался въ бродяжничество, казался непомнящимъ родины и семейства и былъ зачисленъ въ солдаты, гдѣ и дали ему прозвище Скобелева, въ честь извѣстнаго русскаго инвалида, Скобелева. Такъ объ этомъ-то бѣднякѣ Скобелевѣ мнѣ рассказали слѣдующую прискорбную повѣсть.

Вскорѣ по прибытіи въ г. Уральскъ, *господинъ* О. взялъ къ себѣ въ постоянные вѣстовые Скобелева, какъ трезваго и благонадежнаго, но слабаго по фронту, солдата. — А Скобелевъ неумышленно сдѣлался повѣреннымъ сердечныхъ тайнъ своего господина. —

Однажды, въ минуты сердечныхъ изліяній, коварная измѣнница открыла Скобелеву, что два мѣсяца тому назадъ на его имя получены *господиномъ* О. изъ Москвы 10 р. ср., отъ какого-то его бывшаго товарища (вѣроятно, по бродяжеству), теперь лавочнаго сидѣльца. И, въ доказательство истины словъ своихъ, показала ему конвертъ съ пятью печатями... Несмотря на прежнія подобныя продѣлки, *господинъ* О. какъ-то умѣлъ концы въ воду прятать и слыть вообще порядочнымъ человѣкомъ. Скобелевъ, узнавши такую продѣлку, явился къ нему, съ пустымъ пакетомъ въ рукахъ, требовать вынутыхъ изъ него денегъ. Произошло что-то *обоюдуострое: прivity и отвѣтъ*. — — Будь

это самъ-на-самъ, тѣмъ бы и кончилось, но какъ эта сцена была представлена при благородныхъ зрителяхъ, то сконфуженный господинъ, арестовавъ Скобелева, подалъ рапортъ о случившемся. Вслѣдствіе рапорта произведено слѣдствіе, а вслѣдствіе слѣдствія господину О. велѣно подать въ отставку, а Скобелева предали военному суду. — — —

Бѣдный Скобелевъ! родился ты и выросъ въ неволѣ... Вздумалось тебѣ попробовать широкой, сладкой, вольной воли, и ты залетѣлъ въ ридикулъ (такъ обыкновенно называютъ солдаты Новопетровское укрѣпленіе), залетѣлъ ты въ мою семилѣтнюю тюрьму пѣвунѣй птицей изъ Украины, какъ-будто для того только, чтобы своими сладкими заунывными пѣснями напоминать мнѣ мою милую, мою бѣдную родину... Бѣдный, несчастный Скобелевъ! ты понесъ тяжелые кандалы на берега пустынныхъ Иртыша и Оми. Встрѣтишь ли въ своей новой неволѣ такого внимательнаго и благодарнаго слушателя-товарища твоихъ заунывныхъ, сладкихъ пѣсень, какъ я былъ?... Встрѣтишь — и не одного такого же, какъ и ты, невольника-сироту, земляка-варнака заклеяменнаго, который прольетъ слезу благодарности на твои тяжелые кандалы за отрадные сердцу, милые, родные звуки... Бѣдный, несчастный Скобелевъ!

ЛЕДАЩИЦЯ.

I.

. Пані наша була не перволітогъ, та й не яка стара; а зъ себе була висока, огрядна, говірки скорої, гучної. Вбіралася шпетненько—шнурочокъ до шнурочка, гапличокъ до гапличка. Ходить було якъ намалёвана.

И въ кімнатахъ у насъ було гáрно: вічищено, вілощено, по-кра́шено,—и крісечко, и стóличокъ, усé якъ слідъ, по-панський. Було пані кам'янихъ цяцекъ понаставляє, чарочокъ, мисочокъ зъ зелéного, зъ червоного скла. Бувъ у неї и собáка зъ мéді кований, и зайчикъ череп'яний, мережені ўшка. Все те ні до чо́го, а вкупі вонó блищить и на óчі наvertsáється, и ряб́іє,—ажъ б́є. А пайдорóжша шт́ука—висівъ у неї на стіні панъ малёваний, чорп'явий, якъ жу́къ, а хм́урий, якъ нічъ, зъ золотіми перéнями на руці,—і́ бат́ько покійний, князь вельмóжний. Хто було не прийде до пані́ зъ гостей, ко́жному пані опові́стить: «Се мій тáтенько покійничокъ!»

Зна́ла вона́, якъ сь кимъ поводитись, якъ заговори́ти, якъ глян́ути, зідхну́ти. Прийде який-небу́дь бідола́хъ, то вона́ ёму́ гучно говори́ть: «Се мій бат́ько — князь!» Друго́му, пихáтому, богаче́ві, зідха́ючи: «отó, якъ мій батенько живий бувъ,—ось пзъ ёго малёва́нне,—я́ зна́ла я бі́ди!» А тре́йтёму, щіро́му й молодóму хлопця́ти: «що́,» ка́же «те світове́—и вельмóжність, и ба́гатство? Отъ бувъ мій панъ ота́ць—князь, — вели́кого чі́ну дойшо́въ.....»

Отъ же, то сакъ, то такъ, а ко́жному роска́же, що вона́ князька дочка́. А про те не зга́дувала, якъ жуковáтий князь прога́йнува́въ усю́ бат́ьківщину, зоста́вивъ і́й тільки буді́нокъ невели́чкий у

місті, зъ садочкомъ и дворомъ, бо то була її матерізна—того вже не змігъ прогайнувати.

Чотирі кімнаточки було кругленькихъ въ тімъ будинкові; створчаті вікна, рундучокъ зъ піддашшемъ. За будинкомъ садочокъ густий, старий вже. Зелений двіръ травюю високою порісъ; одъ воріть дві стѣжечки по ёму бігло узенькихъ: до будинку одна, друга до хати. Середъ двору гілляста яблуня стояла.

Половіну будинку пані оддавала якимсь паничамъ підъ найми; ще й столовала їхъ,—съ того й жила небога. А чоловікъ її десь далеко служивъ; ми ёго й не бачили. Та й паніі було байдуже.

Паничі скучати їй не давали: що-дня, що-вѣчора зъ нею бавились, то въ карти грали, то пісенькѣ співали...

Негадки нашої паніі по такому життію!...

II.

Менѣ її подаровано. Я рідомъ изъ Глушихи; була колись Іваньковськихъ панівъ. Жила я въ батька—матері,—Боже мій милий! Теперъ спогадаю, якъ то жилось тогді мині! Оженився нашъ панъ, и взялі мене на вслугу до молодіі паніі. А вона, ся вже моя пані, у пригоді якось їй ставала. Гостило було місяць, або й більшь, догортає їй. Отъ, якъ стала вона жалковатись: «Що мині робити? нема слуги! чи не дасте ви мині яку зъ вашихъ?» — «Чому ні? Беріть собі, котру схочете:»—то вона и взяла мене, и завезла зъ собою одъ рѣду могѣ, одъ родіни. Безъ мене и батько и мати померли; безъ мене рідъ увѣсь перевівся. Зосталась я сама одна у світі.

Жила я въ паніі роківъ зъ пять. Спершу я сама була въ неї, а далі, якъ уже столовниківъ завелось багато, пані взяла свою кріпосну молодіцю зъ дочкою. Дѣти пані їхъ держала у якихъсь приятелівъ своїхъ, бо въ неї, окрімъ сѣго двору, не було ні садби, а ні кроку землі своєї: усе спродане,—тільки отсю молодіцю зъ дочкою до вслуги їй придано. Князь то такъ—панотѣць її вельможний—похазяїнувавъ. Далѣко десь були вони завдати, и довго пані виважала, поки зважилась їхъ до себе забрати. А вони ще якось були зъ вільного рѣду, козаки, чи-щѣ: якось то ними князь той жуковатий неправдою завладавъ; то й опасувалась небога держати

іхъ у місті, щобъ не збаламґутились за вільность проти неї, зайшовши у раді, въ совіти, зъ городянами.

Молодиця звалася Чайчіха Горпіна, дочка—Настя. Не великомовна була та Чайчіха, не привітна: якась хмара повила її на-віки. Чи пані сваритця, чи бє (бо хочъ пані й незла була, а все часомъ попобє) чи тамъ спідницю дарє, або хустку, — Чайчіха прийме усє мовчки, й одійде. Роботяща, покірна людина здається зъ неї, поки не глянєшь на ті брови здвігнуті, чорні, на ті бочі ямкуваті, огнємъ блискотіючи. —

Якось було міні смутнєнє. Отъ я й плачу собі, сидючи на лавці. Звісно, чоловікъ и въ щасті, то часомъ смґтокъ обіймає,— не то, що намъ. Вонó кажуть: привігнєшь!... Ні!... втóмисся, терплючи, то й здається тобі, що все тобі байдуже, — та разомъ прокинетця лихо. Часомъ одно слово... А що ви думаєте? часомъ бійку забудєшь у-годину, а якесь тамъ слово гірше вразить тебе до самого сєрця, — місяці, роки пам'ятатимєшь....

Сумно міні було и перемовити щирє слово жадалося. А Чайчіха коло печі, пораетця.

«Горпіно!» кажуть: «ось я журюся, я плачу, а ви все однакові. Такъ вамъ, мабуть, Богъ давъ!... певно, що й ви лихо знаєте?»

Вона скінула на мене чорними очіма, немовъ питала, якá въ мене думка, та й одназала:

— Чому ні? —

«Господи!» кажуть зновъ: «якъ я колись молодого віку жила въ батька, въ матері!»

— А я,—каже,—вікъ извігувала, усє тягajúчись по чужіхъ дворахъ. —

Та й змовкли ми.

«Ви сиротюю zostалися змалку, Горпіно?» зновъ питаю.

— Ні, менє взято зъ сємьї малєнькою. Батька й матір'ь лєдвє знаю. И воні, чи позналибъ, упослі менє побáчивши!... та не бáчили — вмерли. —

«А чоловікъ вашъ небóжчикъ звітки бувъ рóдомъ?»

— Сь того сєла, де я жила сь панáми, зъ Горієвки. Двора́къ бувъ. —

«И довгєнєко ви жили зъ нимъ?»

— Півроку. —

«Господи! и не нажили́ся! що жъ то єму за лихо сталося?»

— Сп'янячивсь и вмеръ.

По сімъ слові, вийшла зъ хати, и вже ніколи я до тії речі зъ нею не верталась.

III.

Було надъ — вечіръ одрóbимось, пані куді въ гостіну пійде, — сидімъ коло воріть. То съ тимъ перемóвимо, то зъ другімъ, — спитаємо, привітаємо; а Чайчіха мовчки сидіть. Настя щебече зъ сусідчиною дівчиною. Жила прóти насъ міщаночка. Сирітка була, Кривошієнкова звалася. Така славна дівчинка була! Очі въ неї було ясні, косі довгі, великі чорнорусі, а личко — якъ яблучко. Було, якъ не побачишъ, веселá собі, щебетлива, и голосочокъ бувъ въ неї — наче струмочокъ, прудко біжачий. Дуже вони зъ Настею любілися: якъ сестри рідні — все було вкóпці. Діла не багáто въ Насті: ще тоді вона тільки зъ дітей виходила; отъ собі й щебє — чуть щебетушечки. А Горпіна все сама, все мовчить.

«Горпіно!» кажу: «чому ви хочъ зъ дочкою своєю не поговорите? Веселійшъ вамъ було-бъ....»

— Якá ще зъ нею мова? вона ще дурна, нехай пёрше рóзуму дійде. —

«А на мене» говорю, «то я бъ и зъ малою дитиною розмовляла. Нехай мині спочує абí-хто! Своі думки-гадки повимовляю, поплачу.....»

— А дитина, то пýтому, десятому оповіщáтиме, якé вáше горе...

На те вонó молодé въ Бóга! —

«Що жъ!» кажу: «дóбрий чоловікъ пожалкує.»

На те мині Чайчіха нічого не відказáла.

А дівчина въ неї була хорóша, якъ квітка. И така вона була якáсь палка, чуýща.... Вже було якъ зажуритця чимъ, то ажъ занеду́жає; якъ - жé весела — що то за жáрти, що въ неї за пісні, за вігадки!...

Шамгá, легкá, стáномъ струньгá, вóлосомъ чорнйва, а що вже очі! тамъ були такі що й безъ мóви говорять. Отъ йнше, то поплаче собі тихенько, зітхне, та й годі; а весело — всіхнётця. Ні, вонó було у горі, то слёзи ви́плаче, у радо́сахъ — сміхъ ви́сміє. Що спочує, то зъ са́мої душі, зъ са́мого сёрця, щірого, ви́плáчого.... Отъ и росла вона и виростáла.

IV.

А Чайчіха, що далі, усе вона хмурніша—отъ мовъ хмара чорна. И замічати я стала, що вона почала кудись ходити. Увечері пізно якісь до неї люди приходять, и довго вона з ними говорить. Я собі мовчу, въ неї не питаю. Коли одного дня—бачу, иде у двір, чи москаль, чи хто ёго зна, зъ червонимъ коміромъ, такий пикатий, усатий, и питає, чи дома пані. Отъ я кажу—дома, а сама—зіркъ: Горпіна стоить на хатньому порозі, біла якъ хустка, и провѣдує того москаля очима. Я ажъ злякалася. До неї: «Що вамъ Горпіно?» Вона тільки міні рукою махнула.

Оддавъ той москаль бумагу якусь пані. Вона жъ якъ прочитала, розгнівалася, стривожилася. Написала щось и дала тому москалеві. Вінъ поісѣ. Незабаромъ прийшовъ якийсь панъ—черевань, и стали вони у—двохъ изъ панію радитись. Пані такъ и сіпле словами, и хусточкою очи обітре, и руками сплесне. Дала ёму грѣши. А вінъ усе слухавъ, брови піднімаючи, та по крісечку нігтами ступаючи. Грѣши взявъ и, сховавши въ кишеню: «Не бійтесь,» каже, «нічого не бійтесь!» Пані ёму дякує, до воріть провѣдує и тамъ дякує.

Прихожу я, та й розкажую Горпіні.

«Що се такє?»

А вона тільки зѣби сціпила, та простогнала ніби: «Знала я, знала!»

Я нічого не розумію. А тутъ приходять якісь судовії два панки. Веліли Горпіні стати передъ себє, а самі сіли.

Одинъ табакі понюхавъ, другий хусточкою обтерся, та й питають:

«Ті, молодіце, вільности шукаєш?»

А вона: — Я. —

«Понадєся у бідѣ, дурна! Лѣше служі своїй пані та роби.» Вона мовчить.

«Чуєш? розумієш?... Гляді жъ, шануйся! не зводь напасті на себє! Почѣмо ище—негарно буде!»

Та й пішли.

Хочу я їй слово сказати.... та глянѣ на неї—невимовлю. Сіла вона та голову на рѣку схилила. Не плаче, не тужить... якъ замѣрла!

И Настя тутъ стоить; задумалася и на лиці мінитця.

V.

Господи, якъ вже свари́лась пані на Горпіну! и на б́чи її не пуска́ла тіжнівъ изо́ два.

А На́стя ми́ні я́кобъ и ка́же: «Такъ отъ чо́го ма́туся така́ думна́ ходи́ла!... ось́ чимъ жу́ри́лась! Ото́ жъ вона́ ми́ні ма́ленький бу́ло ро́ска́зуе про на́шихъ ба́тьківъ ви́льнихъ, та й са́ма во́лі забажа́ла! Весели́ша вона́ тоді бу́ла,» ка́же—са́ма заду́малася, зажу́ри́лася—«не така́, якъ те́перъ.... Ро́ска́зуе бу́ло ми́ні, пряду́чі, ка́зки,—якъ на́ші ба́тьки, ви́льними козака́ми по Дні́пру жи́ли, и пісе́нь га́рнихъ про ту старо́вину співа́ла.»

А я їй говорю́:—То чо́го жъ се ти́ й со́бі, На́стусю, усе́ ду́маєш? —

«Та все ми́ні,» ка́же, «да́вня во́ля снитця. Чо́гось ми́ні не впо́кійно: усе́ чо́гось дожи́даю, са́ма не зна́ю чо́го... И думки мо́ї ми́шаютьця, и сонъ ме́не не бере́; а засну́—все спи́ття що на во́лі!...»

VI.

А На́стя вже пі́сна́дцятий ро́чокъ почи́нає. Па́ні га́птовати́ її учи́ть, шити: ро́зумна, жва́ва, вона́ шви́дко й навчи́лась—на сво́ю го́лову. Па́ні зра́діла, та чу́жу ро́боту поча́ла бра́ти. Бу́ло, ко́му тре́ба, вона́ пого́дитця: «Ма́ю тутъ су́сідку мо́лоді́цю; вона́ га́рно ши́є,» та й даєть На́сті по́шити. И до́брі гро́шні вона́ бра́ла и ба́гато ро́бити їй дава́ли. На́стя сиді́ та ший. А воно́ таке́ мо́лоде́, юна́ ще така́, а в́ не́ї ще се́рце одъ ко́жного сло́ва ки́пить, в́ не́ї ще думки ро́ятця весели́ дівочі́, ще б́ мо́лоде́нькій поро́скошова́ти, по зе́ленихъ садка́хъ, ти́хими ве́чора́ми, кра́сними зора́ми, побі́гати, любихъ рі́чей, про́ти міся́ця сто́я, послухати. Ну́ що́ жъ ро́біть! Пи́ша, ка́жү, попла́кала б́ та й суми́рилась. На́стя не така́ вдала́ся. Скілько́ вона́ слі́з ви́лила, Бо́же ми́й, сві́те ми́й! Ста́нула, якъ ві́скъ. Я́сні б́чі весели́ стемні́ли, и ста́ла вона́ похму́ра, якъ її ма́ти. —

VII.

Я́кобъ па́ні пішла́ в́ го́стину́ и ні́кого з́ сто́ловниківъ до́ма не бу́ло. Ми́ съ Ча́йчихо́ю, упо́равши́сь у ха́ті, пішли́ до На́сті.

А Настя пішла у паніному погобю. Увійшли, а дівчина, затулівшись руками, ридіє-ридає! ажъ задихається.

«Що тобі Насто?» питаю.

А Чайчиха тільки гляннула на дочку, нічого не сказала, й сіла.

«Що тобі?»

Настя мині вь вікно показує, на улицю киває.

«Що тамъ, голубко?»

— Тамъ люде!—покривнула.—Живуть, ходять собі, на Божій світі дівлятця, а я оттутъ надъ чужою роботою пропадаю.—

«О, пташко!» я вмовляти: «хиба вь їхъ гора немає, вь тихъ людєй!»

— То нѣ горе! Я гора не боюся!... Мині гіршъ: я не знаю ні гора ні радошівъ; я мовъ камінь тутъ каменію!»

Гляну на Горпину, а вона сидить, слухає, наче їй ся пісня відома,—и головою не поведе.

Зітхнула Настя важко, обтерла слєзи дрібні, та й каже: «Сядь-те блізченько, мамо! Помоніть, тіточко, розговоріть мене.»

Що тутъ мині їй говорити!

«Ти, Насто, не журися, не плачь!...»

А вона, не вважаючи, не слухаючи, якъ кинетця до матері, якъ ухопить її за руки: «мамо, мамо! скажіть мині словечко, скажіть! Моя душа переболіла.... моє серце схнє!»

— А що я тобі казатиму, дочко?—зговорила Чайчиха похмуро. «Поради нема!»

Коли тутъ хтось—шамъ, шамъ! «Пані», кажуть, «пані!» А вона вь двєрі.

VIII.

«Отъ» крикне пані, «який соборъ. Аби я зь двора, то й не питай роботи!»

Берє сорбчку вь Насті, дивитця. «Та ти й не шіла, мабуть нічого, га?»

— У мене голова болить,—одгазує Настя понуро.

«А гавъ ловіти, то вь тебе й неболить тоді голова? ... Ледащице: у матірѣ удався! Може й тобі на волю заманулось? Ось я вамъ дамъ волю!...»

А сама на порбі стоить, не дає їй намъ зь Чайчихою пройти.

«Я її годую, я зодягаю, я її на світі держу, а вона ледящо мині робити не хоче!»

— Може собі роблю?—каже Настя, да так-то вже гірко каже ті слова:—може собі заробила щось!

«Ти мині смієш так одвітувати? Я ще тебе не вчила!» Та й стала її бити.

— Бийте, бийте!—покрикнула Настя,—та й за се кажіть дякувати!

«Мовчи ж! мовчи! а то буде на ввесь вік тобі ліха!»

— Нехай буде!

Гляну я—пані у гніву, розгорілась. Гляну на дівчину—бліда, гірзна, сама респачь гірка! Гляну на Чайчиху—хмара хмарию!

Та на наше щасте столовники надійшли. Пані випхала тоді Настю за двері. «Отъ життє моє!» жалкуєтця. «Якє ледящо, да й те грубить мині. А за що? що не школено по-хазяйській, не бй-то, якъ у іншихъ. О, мій татонько! (зіркає на малєваного князя, а въ саміи очи такі зробились, якъ у ёго, въ саміи така морщина між бровами): «чи думавъ ти, чи гадавъ, що твоя доня—княжна мусить изъ тою негіддю поганитись, клопотатись!»

А столовники їй: «Та годі вамъ клопотатись! Чи стоїть того ледящо, щобъ ви себе турбовали? Нумо вечєрати!...

Життє наше, життє! Молодого віку робишъ-робишъ, а самъ въ убѣжестві, въ ганибі,—и такееньки старість нахѣпитця.... Почімъ васъ, молоді літа, згадувати?..

IX.

И вже въ насъ у хаті ні мѣби, ні говірки. Чутно съ поговівъ якъ тамъ сміютьця, говорять, жартують голосно.

Пані було на картахъ столовникамъ долю вгадує, або що ро-псказує, іноді співає и все про якогось друга милого співає: чому другъ не любить, забуває, чому не буває, се бъ то свого пана згадує, чи щось....

А въ насъ тихо. У печі палєє. Я въ кутку; Настя у другому понура. Чайчиха коло печі, якъ мара, хібаєтця, робить.

Убїжить було сусідочка-дівчина до Насті: «Настюсю, иди бо до насъ! поговоримо... Чого така смутна? Коли вже тебе пані не пу-

скає, то ти тїм не журись; а ось, якъ годинонька вільна, то собі й погуляй, надоложи що втерїла!»

— Не надоложѹ, сестрице, не надоложѹ!—скаже гїрко такъ, ажъ та весєла щебетѹшечка голівку схилить, зїтхне и змѡвкне.

Колисе такъ уже почалося: якъ вѣчїрь, то й нема Настї. И такъ було не двѣ, не трї вѣчорї.

Одного вѣчора ми й спати полягали:—її нема. У дєнь її не бачили: робила при панїї, а ввѣчерї зновъ зникла. Не лягла Чайчїха, сидїть и дожидєе дочкї. И я собі не сплю: сѹмно минї тєкеньки, Мати Бѡжа!

И отъ идє вона вже вночі, вже зорї попередъ нею мѣрхнуть. Идє вона, а мати стрїча й питає: «Дє була, дочко?»

А гѡлосъ у самѡї, якъ струнѣ перебїта...

— Не питаї менє, мої мати! не питаї!—одкаже їй Настя. И задавєніли словѣ її по хатї, якъ плачть....

И почне Чайчїха: «Що се ти рѡбишъ, дочко? Що ти собі задѹмала? Чи не на мою гѡлову, безталѣнну?»

А дочка лягла; лежить—нїмѣ, мѡвъ убїта.

«Дє ти була? дє ти була, дочко?» Нї прѡзьби, нї грѡзьби нечѹє—нїмѣ.

Х.

На другїй дєнь увѣчерї Чайчїха біла ворїть заждиє. Вибїга дочка, вона—її за рѹку: «Кудї идєшъ? вернись!»

Завернѹла, привєла до хатї, и цїлісїнький вѣчїрь просїдила Настя у куткѹ, рѹки схрїстївши, дївлючись у зѣмлю, словѣ не промѡвивши.

И вже такъ пішлося: абї мати не доглєділа—дочка втїчє. Якъ вже не просїли, якъ не благали—нїчѡго не сказала. Ми й слїдкѡмъ за нею слїдковали,—идє вона, оглядаєтця; а заглєдївши що її доганяють, побїжить, якъ полетїть на крїлахъ; не доженє и молодє, не то-що пїдбїта мати абѡ й я. А нї слїзъ, а нї слївъ не чѹє, не вважає.

Якъ-то сѹмно було вѣ насъ у хатї! Якъ-то тїхо, глухо!.. По тижнїхъ словцї було не перемѡвимо лѹбѡго. Я було й хѡчу озвѣтись до матерї, абѡ до дочкї:—не звѣжуся, хїбѣ тїлько подивлїѡсь на їхъ.

Одного вечора сидимо ми съ Чайчіхою въ хаті. Пані вже спать полягали, усё тихо. Насі нема. Довгенько сиділи ми. Тільки й чути, якъ вітеръ у садку зіллемъ колисає та соловейко свіще-щебече.

Коли зъ-необачка Насіинъ регіть почувся. Ажъ ми издрігнулись. Я злягалась... А Насі розчахнула двєрі зъ гукомъ, стала на порозі й смієтця. Въ хаті каганецъ ледві—ледві світивъ. Стоїть вона така червона, очи горять; стоїть и смієтця. Мати проти неї стала, дивитця. И отъ Насі почала... та такъ весело, що міні сѹмно—сѹмно: «Матусенько мой! мабуть ви мене дожидали? Ось дочка прийшла... Чогó дивитесь, мамо? Хибá мене не пізнали? Се я... міні весело...»

Та ступила й захиталась... Бóже мій! світе мій! се жъ вона п'яна!

Хитаючись, прийшла до столу й сіла.

«Нү, мой матінко! изнайшла вже я чоловіка, що мене визволить.... напевно вамъ говорю, що визволить. Будемо вільні, станемо жити, на самихъ—себе робити, будемо за ёго Бóгу молитись.. Хоть вінъ тепереньки й зневажає мене и одъ людей мене не криє... та нехай. Я ёму, матінко, дякую, я ёму, матінко, низесенько кланяюсь, у самі ноги... Вінъ бумагу міні напише... Пані немає права жадного на насъ! У неї землі, мовлявъ, немає... Ми жъ, мой матінко, козачого роду... Якъ-то намъ застряти у неволі вічній... Ні, вінъ насъ визволить... и її визволить (на мене вже). Весело міні, якъ-то вже весело, мати мой рідна!.. А засмучусь—вінъ грóшей, міні дасть... я горілки куплю... и зóрі ясні въ голові въ мене світять!..»

И такъ-то вона говорить и смієтця, а Чайчіха тільки слухає, не звóдячи зъ дочкі очей похмурихъ... Заснула Насі, на стіл схилившись... и каганецъ изгасъ... Тёмна їх нічъ покрила.

XI.

И съ того часу, що-вечіръ, вона було й п'яна; а вірве въ день годинку, то и въ день уп'єтця. Постерегла й пані: гнівалась велико, сорóмила її и матіръ. «Ти мати: чому не внинешъ?..»

Замикали Насію—вона було такі втече; чи дверима, чи вікнами, а втече. Ласе пані, ббє, а вона було:

«Нехай, нехай! Уп'юся—все забуду,—весело буде!»

Чого вже пані не робила! Було, якъ ще твереза Настя, то пані умисне її передъ столовниками соромить:

«Отъ дівка, отъ золото, отъ ледащиця!»

А Настя ніби й не чує. Сміютьця вони, и вона ще всміхнеться. Втомилася вже й пані сёрдившись. «Хоть удень же роби мині добре, ледащо! нехай тобі всячина!»

Замикає було у день її, стережé; авъ вéчері тільки пустила,— вона й зникне до ночі.

XII.

Найшлася въ Нaсті дитинка... таке-то малесеньке, сухесеньке, слабеньке!

Якъ забачила ёго Настя: «Дитино моя! лихо моє!» Застогнала, и затулившись рукамі, заплаче... А давно вже вона не плакала... Я боюся, що Чайчиха, думаю, вже на дочку не дивитця, то й дитину не привітить, та підношу до неї тихенько—«Богъ»... кажу: «дитинку намъ Богъ давъ!»

Вона взяла дитинку на руки та й дивитця пильно й журливо, и понуро... дивитця, дивитця, поки ажъ слёзи въ неї покотілися. «Горе,» каже, «горе, да горе...»

Я й собі кажу—«горе!» плачучи. Оттакъ ми народжéнця привітали, сумомъ та плачёмъ!

И росло жъ вонó трóдно та бóлезно; усé нездúжає та нездúжає, та квилить. А Настя стала бильшъ ищé пити. Якъ п'яна, то було ще заговорить до мене, и дитину попестить, пожа́лує. «Дитино моя! чому́ твій тато не при́йде одвідати?... шкода ёго дожидати: не прийде. Щó ёму? вінъ и не спитає ніколи... А ти мене, янголятку, не клени.» Отакі́ було слова промовля́є, а сама до дитини всміхається и ладки їй б'є. Б'є ладки,—сумно́ було дивитись: дитино́ мовъ не живенька, а вона зъ нею грається... Якъ-жé твереза, то зрóду не підійде до дитини, не глі́є, —біжить геть. Ми вже ту безталанночку молочкомъ напува́ли.

Одного́ разу, якъ не пусти́ли Нaсті два дні, чи-щó, Го́споди! бі́лась вона, крича́ла, на́че її горячимъ залізомъ пекли́: «Ой пу́стить мене́, пу́стить! а́бо зъ мене́ го́лову зди́мить! зми́луйтеся! му́чите мене́ на щó й про щó? Я п'яни́ця ві́чна... Помі́луйте мене́, пу́стить! Упью́ся я, своє́ лихо засі́плю... А въ тверезо́ї лихо́ ó-бі́къ мене́ си-

дїть, лихо мині вь вічі дивитця!» А пані все не велїть пускати, та жалкуєтця столовникамъ: «Які сі люде п'яниці! Мабуть вони вже иншу истоту мають, не такъ якъ у насъ... Гляньте, молодесенька, а вже впиваєтця! Ледащїца, та й годі!.. пхє!.. А дитя своє зовсімъ занедбала,—пропадає дитя...»

А вони вже їй на тє: «Страхъ! У сіхъ людей ні сорому, ні совісти, ні душі, десь, немає!»

Да такъ и судять собі, смачненько вечєряючи, абб такъ бавлючись.

ХІІІ.

А дитинка тихо дійшла... Одногб ранку прихожу я її попестити, нагодувати; вхожу—у хаті темню, бо на дворі нахмарило, далєко грімъ одгрімує, вітерець залїгъ десь, тиша...

Вхожу, дивлюсь, а дитинка вже очіцями повбідить. Я до неї кинулась, перехристїла. Вонб зідхнуло разбчокъ, и дшечка її одлетїла... Ні Чайчїхи ані Настї не булб дбма. Я дитинку обмїла, приборала, стїлъ заслала, и на столї її положила. Збїгала—свїчечку купїла, засвїтїла вь головкахъ... рчечки їй зложїла...

Прийшла Горпїна, перехристїла, поцїлувала холодну унчечку, и довго стояла надъ нею, довго. Прийшла й Настя весєла й п'яна. «Щб се такє?» каже. «Дочка мой вмерла? Дбчко, дбчко малая! Рчеченьки мої холоднісінькі! Ліченько моє привьяле!» Сама берє її за рчечки, цїлує, у головку цїлує. «Якє жь нїмє! Колїсь-тб квїлило тихенько: теперъ нїмє... Такъ отєє ти вмерло? Дббре, дбнечко, дббре!.. ей-же-Ббгу дббре!»

А сама слїзми обсипаєтця, наче й горїє й радїє чогбсь разомъ.

Колї схбнитця хутенько: «Горїлки трєба, горїлки! Люде будуть: ховати дбню прийдуть!.. Чи прийдуть же? Щб-жъ? все трєба горїлки... Побїжу!»

И побїгла, и до нбчі не верталась. А ми тутъ розгбрили трўночку, приборали, зїллячкомъ уквїтчали. Уночі Настя вернулась. Зновъ дитїну за рчечки брала, зновъ у головку цїлувала. Колб трўночки й звалилась и заспїла, и всє: «Дббре, дббре, ей-же-Ббгу дббре!» все те слбво промовляла.

А вранці прокїнулась, побачила трўночку,—издрїгнулась, збїлила.

«Умерла!» промовила, наче вона того й не знала, забула... До дитини,—а я її одвожу: «Насте! Насте!»

— Пустить:—гримнула;—нехай подивлюсь! Я ще не бачила її й досі, до самої смерті її...

Дивилась-дивилась, якось тихшала все, ніби смиралась, та й вийшла з хати.

Ми й поховали дитинку.—її не було; а потім, як уже прийшла—прийшла того вечора твереза и біла-біла, стомлена така прийшла,—нічого в нас не питала... Після сього ще гірше записала.

XIV.

Не день же й не два такé життя велбся... матінко, два роки! Коли Настя разом покинула пити, нікуди й кроку з двора не йде; а сама така тривожна! в'є лиці мінитця, здрігáетця, тр'єситця, оть наче б'є вона собі смерті, чи...вóлі ждáла! Питаю—мовч'ять! И так'є три дні. На трейтій день увечері промовила слóво: «обманів'!»

«Насте, голубко!» кажу їй: «що тобі такé? Скажи ж'є мині, мой безталанна!»

«Що мині зробити?... Я під'у до ёго, під'у!.. Абó я ёго з світа звед'у, абó сама зійд'у. Він'є мене впевнив'є, що в'є понеділок'є волю пришл'є... Пийд'у, пийд'у, хот'є задущу ёго... мóже, полéгшає...»

Вірвалась умéне з рук'є, та й побігла. Я за нею,—самá старій крич'у: «Ййхо, гóре б'уде!»

А старá тилько головою кивнула, ніби й не ждáла йншого.

Біжу я та крич'у: «Насте, Насте! пожді мене! Я з'є тобóю хоч'у йти... Я тобі допомож'у у вс'єму.»

Не слухає,—біжить. Мусила я до дóму верн'утись.

Немá Насті до нóчі; немá у нóчі; не прийшла и в'є дéнь. Посилáла пані шукáти. Шукáли ми, не знайшли.

Коли так'є, на другий уже дéнь, в'є обідню дóбу, ид'є вона и двá москалі її провóдять.

Кинус'є я до них; «Голубі мої сизі! щó ви з'є нею робитимете?»

«От'є бáба здуріла! Пéвно всі ви дурнóго рóду!» кáже мині сухенький, жовтенький москалик'є, розмáхуючи бумáгою. «От'є и сá

(на Настю показує). Тутъ їй воля, тутъ би їй вибрігувати, а вона останній розумъ згубила.»

«Яка воля?» питаю не розуміючи.

«А вжежъ вільна буде! отъ яка!.. Вже порішили. Який панічъ гárний за неї просівъ!»

А другий москаль: «Эге! за стару не попросьятъ! пропадай старá!»
 И жартують та́кеньки межи себе. А Настя йде біла якъ хустка, ні журлива, ні весела, отъ мовъ съ каменю.

Вибігла Чайчіха. Кажу їй—віри не їме и слухати не хоче. А пані перелягалась: то за тїмъ зна́емимъ шлє, то за другимъ, плаче, ра́ди про́сить, жалкуєтця. А ми чекаемо—ждемб: чи смерть, чи воля бідолашнимъ буде. Колотїлося въ насъ та́кеньки ажъ тїждень. Зовсімъ уже порішили що ми вільні, а все пані пускати насъ не хотїла,—та мусила вже.

Отъ, якъ зібрали насъ въ останній разъ та обявили, що ми всі вільні, у руки бумагу дали,—вийшли ми за ворота панські,—якъ заридає тоді Чайчіха!.. ридає, ридає такъ, Гбсподи! та тільки прика́зує: «Ой світе мій, світе мій милий, світе мій красний.»

Зійшлися сусїде, то́вплютця на ули́ці, оступили, поздоровляють насъ, самі зъ нами плачуть, а насъ омовляють. А Чайчіха їмъ на те: «Сестри́ці! браті́! роді́на!» такъ-то вже величає їхъ! «не бороніть, нехай поплачу! Я два́дцять ро́ківъ не плакала!»

И такъ вона вїмовила, що всі зновъ дрібними слє́зами вмілися.

Якъ я тоді на неї глянула, тоді я тільки й побачила, які въ неї б́чі до́бри, який усміхъ ласка́вий,—на́че то не Чайчіха передо мно́ю мовчу́ща, пону́ра... А да́лі, якъ схаме́нулась вона́, якъ глянула на дочку́, охму́ри́ла и осму́тні́ла зновъ тї́жко.

А Настя стоїть, на всіхъ—на все дивитця, та шепче: «Я вже сё́годні ви́пила... шуміть міні́ въ голо́ві...»

А да́лі: «Лю́де до́бри!» простогна́ла: «чи я вільна, чи я тілько п'яна?»...

XV.

Настина подру́га да́вня, ота́ Кривоши́єнківна, при́няла насъ до себе въ ха́ту. Зібра́лось ще скілько до́брихъ сусі́дочокъ туди́ до насъ, та ра́димось. Тілько Настя—якъ сіла въ кутку́, якъ схили́ла го́лову,—не мовъ за́мерла такъ.

«Насте!» кличемо: «иди лишень до ради, порадимось.»

— Голова болить!—одказала.

На другій день, ще гірше вона занедужала; вже съ того дня й не вставала. Танула вона, якъ свічечка. Нікого не познає, дивитця страшно и все за голову себе хапає.

— Горить, горить! — каже.

На п'ятий день підвелась, хустки шугає, зриваєтця ніби куди бігти.

«Насте, куди се?»

— Горілки хочу!... піду! піду! —

Мати заплакала,—просьить: «Доню моя, схаменись!»

— Пустить мене, пустить! —

«Куди жъ тебе пустити? Ти на ногахъ не встоїшь... Ляжть!»

— То вбійте мене, вбійте! — кригне, ламлючи руки.

Положили її зновъ на ліжку. Почала вона кидатьця, почала стогнати, кричати.

— Я вільна, вільна!... ну, добре!... И вільна, и п'яниця, и ледащо!... Де-жъ міні прихилитись, де? Добрий хазяїнъ вижене: «П'яниця, ледащо, треба її зъ свого двору вигнати!» скаже, и вижене.... и добре зробить.

Къ-ночі вже зъ сили зовсімъ вибилася:—тільки стогнала стіха та просілася.

— Не женить мене, не женить,—нехай я хочъ трішки одпочину! Матінко, я жъ ваша дитина, — не женить!»

Усе їй привіджуєтця, що її женуть. И дитину свою згадувала.

— Сховайте, сховайте мою дитину,» шепче: «вона вже давно вмерла!»

Такъ, о-півночи, піднялась на ліжку....

«Зіма люта:» вимовила, «куди ви мене женете?»

И впала.

Се вже її останнє слово було.

Марко Вовчокъ.

ОТРЫВКИ ИЗЪ АВТОБІОГРАФІИ

ВАСИЛІЯ ПЕТРОВИЧА БѢЛОКОПЫТЕНКО.

(Продолженіе.)

...Накопецъ, я совѣмъ собрался, *Біла* готова, и въ прихожую вошелъ *Козель* за моими вещами.

— Гляди жъ, будь ласковъ, — говоритъ ему отецъ: — бережи хлонця, щобъ не змерзъ!..

— Та вже жъ, звісно! *Бережёного и Богъ бережёт!* и *Козель* погладилъ рукою по своей высоко-подбритой чупринѣ.

— И кобілу тежъ?

— И кобилу тежъ! *Пошаній скотіну — вона тебе трічі пошаніє!* и снова погладилъ рукою *Козель* по своей высоко-подбритой чупринѣ...

И, будь ласковъ,—зи́аешь, якá Біла!.. Поідете болотами, — на дорóгу направлйй, навпростецъ (прямо) не і́дьте ні́гдє!.

— Та вже жъ, звісно!.. *Поідь кругомъ, то сёі́дня поспієшъ, а поідь навпростецъ — дай Бо́же, щобъ післязавтрёго!* и высоко-подбритая чуприна была поглажена въ третій разъ.

— Ви́пий же!..

Выпилъ *Козель* одну чайную чашку водки—большую чашку!—выпилъ другую, выпилъ и третью!.. Конечно, дать *Козлу* выпить такую пропорцію, значило сдѣлать его совершенно неспособнымъ шапугать скотину; но отецъ всё-таки далъ выпить... почему? Богъ его знаетъ! Можетъ-быть, угаръ трехсуточной погулянки заставилъ сѣдоволосаго упустить изъ виду и то и другое, а можетъ-быть, онъ поддался обычаю нагружать все выѣзжающее изъ свадебнаго двора какъ-можно поплотнѣе.

Наконецъ *Козель* былъ нагруженъ, я простился со всѣми домашними и *Біла* пустилась со двора... Пусть же она мчится себѣ, сначала

черезъ дворъ, потомъ вдоль хутора, потомъ съ горы на рѣку, а я тѣмъ временемъ кое-съ-къмъ и кое-съ-чѣмъ васъ познакомлю.

Во-первыхъ, познакомлю васъ съ содержаніемъ праваго кармана моего полосатаго нанковаго жилета. Тамъ, въ этомъ правомъ карманѣ, было ниболѣе нименѣе, какъ шестьдесятъ копѣекъ ассигнаціями — сумма огромная въ то время для мальчика моихъ лѣтъ, а въ-особенности—ѣдущаго въ городъ всего на одну недѣлю! На эту сумму можно было у насъ тогда кушть по-крайней-мѣрѣ два пуда муки, или шестьдесятъ огромнѣйшихъ бубликовъ,—просто, можно было кормиться цѣлую недѣлю. Но, что для насъ гораздо важнѣе, — на эту сумму можно было пріобрѣсть тогда въ какомъ-угодно шиночкѣ, кромѣ, разумѣется, городскихъ, кварть пять водки, и это можно было сдѣлать тѣмъ легче, что всѣ шестьдесятъ копѣекъ, бывшія у меня въ карманѣ, были мѣдною монетою, пользовавшеюся въ то время, вмѣстѣ съ ассигнаціями, такимъ важнымъ предпочтеніемъ въ Малороссіи предъ монетою серебряною.

Не мѣшаетъ познакомить васъ нѣсколько и съ *Білою*... Самка эта принадлежала къ породѣ тѣхъ лошадиныхъ самокъ, которыя и на старость сохраняютъ юношескій жаръ и юношескую прыть... и принадлежала къ ней, къ этой породѣ—если только можно такъ выразиться—безусловно и беззавѣтно, со всѣмъ своимъ лошадинымъ существомъ, покрытымъ бѣлою шерстью.

Какъ, напримѣръ, она ни была стара, и сколько разъ она ни была въ необходимости испытывать на себѣ всѣ варварства лошадиной акушеріи хуторскаго изобрѣтенія,—знать ничего не хочетъ, да и только!.. и—что годъ, то и лошонокъ!.. Годы даже какъ—будто только увеличивали въ ней юношескій пылъ,—и она дошла наконецъ до того, что даже забыла про свою материнскую гордость и про свою бѣлую шерсть: иная, въ ея лѣтахъ, если ужъ нельзя одѣть дѣтище въ бѣлую рубашечку, какъ и у себя,—хоть звѣздочку бѣлую на лобъ прилѣпить или копытокъ побѣлнить, а она и отъ этого отказалась, и просто до шерстинки одноцвѣтныя лошонки, гнѣдые тамъ или рыжіе, смотря по обстоятельствамъ .. И опять: сколько она на долгомъ вѣку своемъ ни избѣгала пространства и по дорогамъ и безъ дорогъ, *навпростѣць*,... и какъ ни стары были ея бѣлыя ноги, но поручите бывало ей что—«пожалуйста—молъ, *Біла*, такъ и такъ... вонъ тамъ далеко село, или *байрачокъ*, или—вонъ у тебя изъ—подъ переднихъ ногъ побѣжала впередъ дорожка..» — и, съ сѣдокомъ на спинѣ, или

съ санными, или съ повозкою назади, пустится она какъ стрѣла рысью (и именно рысью, а не *скóкомъ* или *навзáводи*: *скóкомъ* или *навзáводи* бѣгать—было не по ея части), пустится со все́мъ юношескимъ жаромъ и увлеченіемъ, и именно туда, куда вы ее направили: по дорогѣ направили — пустится по дорогѣ, и будетъ бѣжать, пока дороги у нея не станеть подъ ногами; на село или байрачокъ направили, полетитъ на село или на байрачокъ, не спуская съ нихъ глазъ и не обращая вниманія ни на заѣзанные поля, ни на рытвины, ни на что... и будетъ летѣть такъ (если, конечно, не попадетъ гдѣ въ канаву) до тѣхъ поръ, пока не влетитъ въ байрачокъ и не запутается въ немъ межъ деревъ и кустарниковъ, повозкою, что—ли... или пока не влетитъ въ село и не хватить носомъ, или оглоблями, въ плетень или въ избу, или во что другое, что очутится ей тамъ на перепутьи... Остановится потомъ, искры, можетъ—быть, отъ толчка посыпались изъ глазъ, паръ изъ ней столбомъ, бока крутые *хóдоромъ хóдятъ*, а она только уздечкою весело побрякиваетъ, да ушами самодовольно поводитъ: «Сполнила,» молъ, «свой долгъ!..»

Любили за это *Білу*, за эти полезныя, пріятныя и веселыя качества, любили все́ очень, очень! А ужъ возницы и особенно всадники — и говорить нечего! Да и какъ было имъ не любить ея? вѣдь имѣть дѣло съ лошадыю, которая такъ «исполняетъ свой долгъ»,—просто—кладъ!.. укажи только ей дорогу, да и заваливайся смѣло спать въ повозку или сани, или дремли, ухватясь покрѣпче за сѣдельную луку!.. потому—что надобно и то еще сказать, что рысь у Білой была необыкновенно-легкая, и ѣхавъ было на ней—*якъ на подушці*, какъ у насъ выражаются въ подобномъ случаѣ. Любилъ ее за эти качества и покойникъ-отецъ, и если предстоялъ путь, который долженъ быть совершенъ быстрою и скромною и послушною лошадыю,—«Білу запрягайте!»,—въ—особенности, если возница былъ не вѣтрогонъ, а человѣкъ солидный.

Позвольте жъ еще въ заключеніе познакомить васъ и съ Козломъ,—возницею, который долженъ былъ управлять *Білою* во время обратнаго моего путешествія въ городъ.

Козель—это типъ, довольно распространенный въ Малороссіи. Онъ изъ дѣда и прадѣда былъ Украинецъ, но въ немъ была еще примѣсь какой-то восточной крови, этакъ турецкой, что—ли: можетъ быть чрезъ какую бабу—*бранику*, или чрезъ какого прапрадѣда—*браница*, или какого *побро* изъ Черной-Горы, любителя бранныхъ тревогъ и

привольной разгульной жизни Запорожья время оныхъ... Это присутствіе какой — то захожей крови, изобличалось во всемъ его существѣ... Былъ онъ высокаго роста и довольно строенъ; шея длинная, съ кадыкомъ на горлѣ, носъ тоже длинный, лицо и голова тоже длинныя, даже черезъ-чуръ ужъ длинныя... Прибавьте къ этому еще крѣпкую смуглоту лица и шеи, какой-то тупой взглядъ большихъ черныхъ глазъ, черный покляшый усъ, черныя густыя брови и черную высоко-подбритую чуприну — и вотъ вамъ Козель!

Еще бы внутреннюю сторону его описать вамъ, но это статья чрезвычайно-трудная... Богъ съ нею! Скажу только, что мысль у Козла, должно-быть, постоянно работала надъ чѣмъ-то важнымъ и глубокомысленнымъ, потому что выраженіе лица его было всегда серьезное и глубокомысленное. Это выраженіе лица было у него до того постояннымъ, что, сколько мнѣ извѣстно, онъ всего одинъ только разъ въ жизни засмѣялся, именно, когда ему сказали, что ужъ пора ему жениться... — такъ по-крайней-мѣрѣ гласитъ хроника замѣчательнѣйшихъ событій въ нашемъ хуторѣ! Пожалуй, еще скажу вамъ, что хоть мысль у Козла должно-быть и постоянно работала надъ чѣмъ-то важнымъ и глубокомысленнымъ, но результатовъ этой работы онъ никогда и никому не сообщалъ... да и вообще онъ говорилъ очень-мало, и если говорилъ, то всегда кратко, серьезно и догматически, заканчивая всегда пословицею, болѣе или менѣе идущею къ дѣлу, — что подало одному мѣстному остряку поводъ остриться надъ Козломъ, — впрочемъ, въ его отсутствіи, — якобы въ своихъ ясляхъ у Козла всегда пусто, и онъ, при нуждѣ, воруетъ изъ чужихъ... до иной-разъ хватить и сѣнца, а иной соломки, просто или и бурьяну...

Пожалуй, еще и то скажу, что Козель, если только погода позволяла, всегда ходилъ безъ шапки, — и когда, въ ясный лѣтній день, шагаль онъ вдоль хутора, въ бѣлой сорочкѣ и бѣлыхъ штанахъ, безъ сапогъ и безъ шапки, — держался всегда важно и прямо, съ закинутою назадъ головою, — вслѣдствіе чего чуприна всегда качалась на затылкѣ, какъ чорный султанъ у марширующаго солдата....

Скажу еще, что Козель былъ добрейшее въ мірѣ существо... пилъ очень рѣдко, но если пилъ, — пилъ очень много и всегда молча... и когда напивался крѣпко, любилъ плакать... и когда падалъ, напившись крѣпко, падалъ не какъ другіе добрые мои земляки падаютъ въ подобныхъ случаяхъ, на бокъ тамъ или *сторчъ*, а всегда назадъ,

навзничъ, и такъ, что шапка отлетала Богъ-вѣсть-куда, чурина разстилась по землѣ, а ноги задирались вверхъ высоко—высоко...

Первое время, когда выѣхали мы со двора, я молчалъ; хоть и безъ особеннаго горя выѣзжалъ я изъ дому, а все-таки нѣкоторая тяжесть была на душѣ. Но когда спустились мы внизъ на рѣку, и когда *Бѣла* весело и густо зазвенѣла своими подковами по гладкому льду, мало покрытому снѣгомъ... а по сторонамъ зарябили кусты курчавой лозы и стѣны золотистаго очерету, облиатаго солнечнымъ свѣтомъ,—на душѣ у меня повеселѣло, и я началъ заговаривать съ Козломъ. Впрочемъ, мои усилія, завязать съ нимъ бесѣду, остались безуспѣха. Выпитая имъ водка, очевидно, всё болѣе и болѣе пробиралась къ центру его мыслительныхъ способностей, и все болѣе и болѣе располагала его душу къ состоянію, за которымъ необходимо должны были у него послѣдовать слѣзы. Онъ упорно молчалъ, разсуждая о чемъ-то важно и глубокомысленно, и упорно глядѣлъ въ *передокъ*, изрѣдка похлопывая своими черными и посоловѣвшими глазами. На всѣ мои вопросы, онъ отвѣчалъ мнѣ однимъ тихимъ: «у!» или тихо и какимъ-то особеннымъ способомъ, извѣстнымъ однимъ только порядочно-нализовавшимся людямъ, шевелилъ своими усами, да еще раза два-три муркнулъ мнѣ, что называется, «ни къ селу, ни къ городу», пословицами серьезно-моральнаго содержания, въ томъ числѣ и изреченіемъ «суета суетъ», не вѣсть какимъ путемъ попавшимъ въ этотъ ходячій сборникъ народныхъ пословицъ и поговорокъ. О, Козелъ! о, мой премудрый Соломонъ!.. Видя, что Козелъ плохой для меня собесѣдникъ, я началъ перебирать въ головѣ своей, какое бы придумать тутъ развлеченіе, какъ бы убить время. Ужъ я думалъ и о томъ, и о сѣмъ,—нѣтъ! Наконецъ придумалъ-таки: досталъ изъ жилета двѣ мѣдныя монеты, и сдѣлавъ, подъ верхнимъ кожанымъ, въ который я былъ закутанъ, *бѣдку*, началъ самъ съ собою играть на колѣняхъ въ *решѣтки*.

— Э?!—вопросительно *экнулъ* Козелъ, заслышавъ у меня подъ кожанымъ звонъ монетъ—и ткнулъ носомъ ко мнѣ въ *бѣдку*:—багато?

— Ось-скільки!—отвѣтилъ я, довольный, что наконецъ онъ заговорилъ-таки,—и вытащилъ наверхъ одну за другою всѣ мѣдныя монеты, бывшія у меня въ жалетномъ карманѣ.

— И-ги!!.. на чвертку, на чвертку!... *багатому чортъ діти коліше...*—и онъ снова предался глубокомышленному размышленію,

упорному молчанію и похлопыванію черными и посоловѣвшими глазами съ созерцаніемъ *передка*,—такъ-что я думалъ, что все дѣло о деньгахъ, возбужденное его любопытствомъ, на этомъ и кончится.

Но не кончилось на этомъ дѣло о моихъ деньгахъ, какъ и никогда такъ не оканчиваются дѣла о деньгахъ! Высшими судьбами разъ навсегда опредѣлено, чтобы всѣ дѣла о деньгахъ, какого бы они рода, вида, качества, номера и т. д. ни были, до тѣхъ поръ не оканчивались, пока всѣ деньги, или по-крайней-мѣрѣ какая-либо часть ихъ, не перейдутъ въ другіе карманы... Въ первомъ селѣ, которое попалось намъ на пути, часть моихъ денегъ перешла въ руки какого-то пана, конечно-чрезъ руки его шинкаря, — и Козель вышелъ чвертку... «На чвертку, на чвертку!» говорилъ онъ: «багатому чортъ діти колише!.. Всякое даваніе благо!...» и я далъ на чвертку... Чтò мнѣ было дѣлать? какъ не дать?.. Не мнѣ же, мальчишкѣ, учить Козла, что, молъ, лишнее будетъ, когда я вездѣ и всѣхъ вижу, что пьютъ лишнее, и когда и шинки Богъ создалъ на то, чтобъ люди шли побольше.

Въ слѣдующемъ затѣмъ селѣ повторилась та же самая исторія, съ тою только разницею, что изъ шинку Козель вышелъ уже плачущій, а на сани садился уже не одинъ разъ, а два раза, т. е. собственно говоря, онъ уже теперь не сѣлъ въ сани, а ввалился, и не въ *задѣкъ*—рядомъ со мною, а въ *передѣкъ*—поперегъ саней, чтò именно и было причиною, что помѣщеніе Козломъ своей особы на сани произведено было имъ въ два пріема, такъ-какъ первый пріемъ оказался неудачнымъ вследствие слишкомъ сильнаго размаха туда, навзничъ, съ летаніемъ, по описанному мною выше способу, шапки подальше, на снѣгъ, со взмахомъ чуприны по воздушному пространству и съ поднятіемъ ногъ вверхъ, высоко-высоко... «Суета,» молъ, все, суеть!...».

Можетъ-быть, и въ третьемъ селѣ пришлось бы мнѣ дать Козлу на чвертку, но... чего не можетъ случиться между двумя селами, находящимися одно отъ другаго въ разстояніи семи-восьми верстъ и отдѣленными одно отъ другаго только болотами и рѣками—замерзшими, правда, но все-таки болотами и рѣками!.. а тѣмъ болѣе—чего не можетъ случиться съ путниками, ѣдущими на такой *Білой*, какова была наша *Біла*, и помѣщенными на саняхъ такъ, какъ мы были помѣщены съ Козломъ!

Когда мы выѣхали изъ втораго села и когда Козель, проливая

слезы, указаль Білой на видѣвшуюся впереди церковь: «туда, моля, Біла, въ *Сідэцку!*, » Бѣлая только головою кивнула (« смекаю, дескать»,) и стрѣлой пустилась на впростѣць, по кочкамъ, болотнымъ купамъ и по всему, что ей ни попадалось подъ заднія и переднія ноги.

— Що ти, — говорю, — робишь!.. въ *опарь* вскочимо де-не-будь!...

Но Козель только слезы проливалъ, да усами шевелилъ извѣстнымъ образомъ...

И неслась Бѣлая стрѣлой до тѣхъ поръ, пока дѣйствительно не вскочила въ *опарь*, да еще не какъ-нибудь вскочила, а со всѣхъ четырехъ ногъ и, что называется, по самымъ ушамъ... Не знаю, какъ и мы туда съ санями не попали!..

— У!..—мычитъ Козель на бѣдную Бѣлую:—у!.. (ужъ и *пу!* не въ состояніи выговорить)... но Бѣлая.. только болтается, бѣдная, межъ кусками обломавшагося льда, да копытами взбалтываетъ со дна цѣлую массу тины...

Что мы тутъ дѣлали съ Козломъ, чтобы вытащить на ледъ Бѣлую, или, лучше сказать, что я дѣлалъ для этого, (потому-что Козель въ томъ состояніи, въ какомъ онъ находился, способенъ былъ только проливать слезы да *ѹкать*), не буду тутъ рассказывать; но не могу пройти молчаніемъ одной операціи, которой подверглась несчастная, и не могу пройти молчаніемъ именно потому, что мнѣ хочется показать, на какія остроумныя конценціи бываютъ горазды люди, похожіе на Козла, и въ состояніи, въ какомъ онъ былъ тогда.

Измученный безуспѣшною вознею съ Бѣлою, я сѣлъ наконецъ на сани и рѣшился ждать: авось-либо кто близко проѣдетъ и поможетъ намъ, а пока—плакалъ и плакалъ, слезами облегчая свое горе.. Сижу я на саняхъ и плачу, а Козель стоитъ передъ Бѣлою и покачивается во всѣ стороны. И стоялъ-стоялъ онъ такъ, потомъ вдругъ:—у!—и шапку съ головы, рукавицы съ рукъ, прочь все!.. самъ передъ Бѣлою на колѣни и наклоняется ртомъ къ ея уху... и чуть-чуть не бултыхнулся въ воду!...

— Що ти,—говорю,—хочешь робить?.. Ще и самъ въ воду...

— У! — промычалъ Колель: — *якъ припечё, то втечё!*.. и доставъ зубами за ухо Бѣлую, началъ его кусать немилосердно! Больно станетъ, моля, ттакъ выскочить!..

Я едва могъ оторвать его отъ уха!.. И хорошую, должно быть, представляли мы группу: я, всѣми силами тянущій сзади Козла за

свиту, — колыбнопреклоненный на снѣгу и безъ шапки и рукавицъ, Козель, вѣшавшійся зубами за ухо несчастному животному... оно, визгливо ржущее отъ боли, и болтающееся въ *опарь*, а позади его, на льду, оттащенные подалше сани съ протянутыми вперед оглоблями... «Прійди, молъ, Бѣлая, въ мои объятія...» Забылъ сказать, что я—таки умудрился распречь Бѣлую, возясь съ нею.

Такъ мы провозились здѣсь безуспѣшно часа два, пока не увидѣли въ полуверстѣ отъ насъ какихъ—то проѣзжихъ. Я началъ звать, тѣ услышали, пріѣхали къ намъ и вытащили Бѣлую... Шея, грудь и бока изрѣзаны льдомъ и обливаются кровью; ноги окоченѣли отъ холода; дрожить и едва держится на ногахъ... Но она едва почувствовала, что ступать уже можетъ, ступила одною ногою, потомъ ступила другою, опять, опять—и къ санямъ, и стала въ оглобли: запрягай, молъ, меня, буду свой долгъ исполнять!... Запречь я ее съ помощью проѣзжихъ, свалился Козель въ передокъ, вывелъ я Бѣлую за поводъ на дорогу, и она пошла исполнять свой долгъ, сначала дрожа и дрябло какъ—то тыкая ногами въ ледъ, а потомъ съ большимъ и большимъ воодушевленіемъ, — и снова юношескій жаръ, и снова юношеская прыть!...

Въ третьемъ и четвертомъ селахъ, Козель ужъ не говорилъ мнѣ: «*Багатоу чортъ діти колише!*» зато въ пятомъ селѣ, гдѣ мы остановились покормить Бѣлую и пообѣдать, онъ столько—разъ говорилъ, мнѣ это что когда мы поѣхали дальше, онъ даже и *ѣкати* былъ не въ состояніи, а только плакалъ и плакалъ... прерывая по—временамъ свой плачъ лишь для того, чтобы дернуть за ту или другую возжу, такъ, по какому—то вдохновенію, и такимъ образомъ перевести, такъ сказать, Бѣлую съ одного вѣтра на другой, направить ее, куда намъ придется, направо или налѣво, — куда укажетъ вдохновеніе.....

Путались мы съ Козлемъ по лѣсамъ, лозамъ, и очеретамъ до самого вечера, какъ и тогда, съ Мундыромъ, съ тою только разницею, что съ Мундыромъ ѣздили мы все по протореннымъ дорогамъ, а теперь, — всего случалось: иногда путались и не по протореннымъ дорогамъ, иногда и просто безъ дорогъ... Случалось и въ лозу запутываться, случалось перебираться и черезъ поваленныя деревья въ лѣсахъ, барахтаться въ кустахъ очерету, всего, говорю, случалось! И долго мы, можетъ—быть, еще путались бы по лѣсамъ, лозамъ и очеретамъ, можетъ пропутались—бы всю ночь,

еслибъ не случилось одного обстоятельства, которое легко можно было предвидѣть всякому, кромѣ, разумѣется, плачущаго и дергающаго, за возжи по вдохновенію, Козла.

Какъ теперь вижу эту сцену! какъ-будто она вонь-тамъ, вонь прямо предо мною!.. Вечерѣтъ; морозъ крѣпчаетъ; по обѣимъ сторонамъ нашей дороги стѣны лозы и очерета... Но вотъ стѣны эти справа и слѣва распахнулись и побѣжали куда-то въ сторону, и Бѣлая уже летитъ по какому-то открытому мѣсту...

Вдругъ Бѣлая тише-тише... тукъ-тукъ-тукъ подковами—и стала!.. Козель дернулъ за одну возжу, за другую:—стоитъ и дрожить...

Я высунулъ голову изъ кожуха и заглянулъ впередъ... Боже! въ четырехъ шагахъ передъ Бѣлою рѣка размытая на нѣсколько саженей!... а Козель Бѣлую погоняетъ и погоняетъ!..

«Стій!» крикнулъ я, сколько было у меня крику въ груди, и, во мгновеніе ока, выпрыгнулъ изъ саней на ледъ...

Козель и себѣ глянулъ впередъ—и слезы его исчезли!... Да, это фактъ! въ одно мгновеніе слезы исчезли, когда онъ увидѣлъ, что у Бѣлой предъ самымъ носомъ!... глаза его были сухи какъ-будто ему сегодня мой отецъ не подносилъ ни одной чашки, какъ-будто онъ ни одного разу не сказалъ мнѣ: «*багатому чортъ діти колише*» а если все это и случилось съ Козломъ, то какъ-будто онъ спалъ послѣ того три дня и три ночи, и всталъ настолько съ свѣжею головою, насколько могла помѣщать подъ собой свѣжести его высоко-подбритая чуприна!..

И какими умницами всѣ мы оказались въ эту критическую минуту!.. и Козель, который послушавшись меня—тихонько полѣзъ вдоль саней и, спустившись чрезъ ихъ спинку на ледъ, прицѣпился къ нимъ возжи, мною отстегнутыя у Бѣлой... и началъ тянуть сани назадъ, (впрочемъ, для большей вразумительности, я—таки долженъ былъ поддѣлываться подъ его смыслъ и сказать ему поговорку: (*послухай мене, дурия, то будешь розумнимъ*); и Бѣлая, которая вся какъ листъ дрожала, втягивая въ себя воздухъ, чтобы быть легче, и не проломиться на льду, промытомъ водою до-того, что фонтаны прыскали сквозь дыры, когда даже я ступалъ по льду;—поумнѣлъ и я, слѣдуя примѣру Бѣлой, и не позволяя Козлу приближаться къ ней, чтобы подать ее назадъ, а сдѣлавъ это самъ... Страхъ погибели умудряетъ и скотовъ безсловесныхъ и дѣтей несмысленныхъ!...

Когда мы были внѣ опасности, и когда нѣсколько прошло во мнѣ—

(не знаю какъ назвать состояніе, въ которое впадаютъ извѣстнаго сорта натуры во время большихъ опасностей?... назовемъ его, пожалуй—экзальтированнымъ состояніемъ!)—когда прошло во мнѣ такое экзальтированное состояніе, я бросился къ Бѣлой, и охвативъ ея морду обѣими руками, началъ горячо цѣловать ее и въ носъ и въ губы и въ подбородокъ:—Білочко моя, утонько моя!.. якъ вернесся, скажи нені, щобъ сама вона тебе нагодувала!... А Козель только: — *якъ Божа воля, то вірнешь зъ моря!*...

Перебравшись на другую сторону рѣки, Козель рѣшилъ ни за что больше къ ней не приближаться, а держаться стени,—и пустилъ Бѣлую... И Бѣлая полетѣла и полетѣла снова!.. И долго, почти до полуночи, она летѣла... а я, и на обратномъ пути въ городъ, ночевалъ въ чужомъ уѣздѣ.

М. Помисъ.